

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАЎБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРИНИГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ
БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ
ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА
УЛАРИНИГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

**“КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВ”
ЙЎНАЛИШИ**

**“КОРПОРАТИВ ТУЗИЛМАЛАРДА
РАҚОБАТБАРДОШЛИКНИ БАҲОЛАШ”**

МОДУЛИ БЎЙИЧА

Ў Қ У В – У С Л У Б И Й М А Ж М У А

Тошкент – 2019

Модулнинг ўқув-услубий мажмуаси Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими ўқув-методик бирлашмалари фаолиятини Мувофиқлаштирувчи кенгашнинг 2019 йил 18 октябрдаги 5-сонли баённомаси билан маъқулланган ўқув дастури ва ўқув режасига мувофиқ ишлаб чиқилган.

Тузувчи: Карлибаева Р. – ТДИУ, “Корпоратив бошқарув” кафедраси доценти, иқтисодиёт фанлари номзоди

Такризчилар: Ўрмонов Н. – ТДИУ, “Корпоратив бошқарув” кафедраси доценти, иқтисодиёт фанлари номзоди;

Нуримбетов Р.И. - ТАҚИ, проректор, иқтисод фанлари доктори, профессор

Ўқув-услубий мажмуа Тошкент давлат иқтисодиёт университети Кенгашининг 2019 йил 30 августдаги 1-сонли қарори билан тасдиққа тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I. ИШЧИ ДАСТУР	3
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ	8
III. МАЪРУЗА МАТНЛАРИ	Ошибка! Закладка не определена.
IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР УЧУН МАТЕРИАЛЛАР, ТОПШИРИҚЛАР ВА УЛАРНИ ЎТКАЗИШ БЎЙИЧА ТАВСИЯЛАР	29
V. БИТИРУВ ИШЛАРИ УЧУН МАВЗУЛАР	53
VI. КЕЙСЛАР БАНКИ	54
VII. ГЛОССАРИЙ	57
VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	74

I. ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Мазкур ишчи дастур Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими ўқув-методик бирлашмалари фаолиятини Мувофиқлаштирувчи кенгашнинг 2019 йил 18 октябрдаги 5-сонли баённомаси билан маъқулланган ўқув дастури ва ўқув режасига мувофиқ шакллантирилган.

Дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли, 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармонлари, 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли Фармонлари, шунингдек 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ–2909-сонли Қарорида белгиланган устувор вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у олий таълим муассасалари педагог кадрларининг инновацион компетентлигини ривожлантириш, соҳага оид илғор хорижий тажрибалар, янги билим ва малакаларни ўзлаштириш ҳамда амалиётга жорий этиш кўникмаларини такомиллаштиришни мақсад қилади.

Дастур доирасида берилаётган мавзулар таълим соҳаси бўйича педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш мазмуни, сифати ва уларнинг тайёргарлигига қўйиладиган умумий малака талаблари ва ўқув режалари асосида шакллантирилган бўлиб, унинг мазмуни Ўзбекистоннинг миллий тикланишдан миллий юксалиш босқичида олий таълим вазифалари, таълим-тарбия жараёнларини ташкил этишнинг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари, илғор таълим технологиялари ва педагогик маҳорат, таълим жараёнларида ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш, амалий хорижий тил, тизимли таҳлил ва қарор қабул қилиш асослари, махсус фанлар негизида илмий ва амалий тадқиқотлар, ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари бўйича сўнгги ютуқлар, педагогнинг креатив компетентлигини ривожлантириш, глобал Интернет тармоғи, мультимедиа тизимларидан фойдаланиш ва масофавий ўқитишнинг замонавий шакллари қўллаш бўйича тегишли билим, кўникма, малака ва компетенцияларни ривожлантиришга йўналтирилган.

Қайта тайёрлаш ва малака ошириш йўналишининг ўзига хос хусусиятлари ҳамда долзарб масалаларидан келиб чиққан ҳолда дастурда тингловчиларнинг махсус фанлар доирасидаги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларига қўйиладиган талаблар ўзгартирилиши мумкин.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Корпоратив тузилмаларда рақобатбардошликни баҳолаш” модулининг мақсади: талабаларга корхоналарни рақобатбардошлигини баҳолашда мустахкам назарий ва амалий билим бериш, тажрибаларни ўргатиш, корхоналарнинг фаолиятини оқилона бошқариш ва уни самарали олиб боришни ўрганишдан иборат.

“Корпоратив тузилмаларда рақобатбардошликни баҳолаш” модулининг вазифалари: талабаларга корхоналарни рақобатбардошлигини бошқарув назарияси ва амалиётини ўргатиш, корхона фаолиятини бошқарув мунособатларини ва ривожлантириш йўналишларини ишлаб чиқишни ўргатиш, тадбиркорлик фаолиятини таҳлил қилишнинг асосий услуби сифатида билимлар тизимини бериш, қарорлар қабул қилиш учун керакли маълумот тайёрлаш ва тақдим этиш ҳамда рақобатни баҳолаш усулларини ўргатишдан иборат.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникма ва малакаларига қўйиладиган талаблар

“Корпоратив тузилмаларда рақобатбардошликни баҳолаш” модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

- корхона пул қийматини баҳолашнинг назарий асослари ва амалий усуллари, ликвидлик ва риск таҳлили, қарорларни баҳолашнинг усуллари, ички молиялаштириш манбаларини аниқлаш ҳамда молиявий ҳисобот таҳлилинини амалга оширишни, молиявий характерга эга булган маълумот йиғиш, қайта ишлаш, тайёрлаш тизими, хўжалик жараёнида менежерлар ечадиган муаммолар, корхонанинг ресурслари ҳолати, уларни баҳолаш тартиби ва корхона бизнес режаси тузишни *билиши керак*;

Тингловчи:

- корхона бизнес режасини ишлаб чиқиш учун корхона рақобатбардошлиги кўрсаткичлари ва уларга таъсир этадиган омиллар тўғрисидаги, аниқ ҳолат бўйича мисоллар ишлаш, турли хил инвестицион таклифларни баҳолай олиш, шунингдек корхона ресурсларини баҳолаш *юзасидан кўникмаларга эга бўлиши керак*;

Тингловчи:

- корхона пасивлари ва активлари таркибини, дебиторлик ва кредиторлик қарздорлик даражасини аниқлаш, корхона кўрсаткичларини таҳлил қилиш, корхона доирасидаги рисклар даражасини баҳолаш, рақобатбардошликка таъсир кўрсатувчи омилларни ўрганиш, ишлаб чиқариш, инвестицион, молиявий фаолиятларини башорат қилиш, бизнес режасини тузиш, корхона иқтисодий самарасини аниқлаш, айланма ва асосий воситаларни бошқариш, корхонанинг пул оқимларини бошқариш,

корхонанинг ўз маблағларини шакллантириш сиёсатини шакллантириш, корхонанинг мақсадга мувофиқ баҳо сиёсатини ишлаб чиқиш. Харажатларни бошқаришнинг концепциялари, корхона ва тармоқнинг инвестицион жозибадорлигини баҳолаш мезонлари ва усулларидан фойдаланиш малакаларига эга бўлиши керак.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Корпоратив тузилмаларда рақобатбардошликни баҳолаш” курси маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Курсни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик технологиялар ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

- маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялардан;

- ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, ақлий ҳужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш, коллоквиум ўтказиш, ва бошқа интерактив таълим усулларини қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Ўқув модул мазмуни ўқув режадаги “Замонавий корпоратив бошқарув” ҳамда “Корпоратив маданият” мутахассислик ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг умумий тайёргарлик даражасини оширишга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар давлатнинг корпоратив тузилмаларда рақобатбардошлигини баҳолаш муаммоларни аниқлаш, уларни таҳлил этиш ва баҳолашга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоти:

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкلامаси, соат						
		Ҳаммаси	Аудитория ўқув юкلامаси				Кўчма машғулот	Мустақил таълим
			жами	жумладан				
				Назарий машғулот	Амалий машғулот			
1.	Молиявий таҳлил ва корхонани бошқариш	4	4	2	2	-	-	
2.	Бизнес-режанинг молиявий жиҳатларини ишлаб чиқиш ва реал инвестицион лойиҳаларни бошқариш	4	4	2	2	-	-	
3.	Корхона рақобатбардошлигини аниқлашда рискларни бошқариш	4	4	-	2	2	-	
4.	Корхоналар рақобатбардошлигини баҳолашда иқтисодий математик моделларни қўллаш усуллари	2	2	-	2	-	-	
Жами:		14	14	4	8	2	-	

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТ МАЗМУНИ

1-мавзу. Молиявий таҳлил ва корхонани бошқаришда унинг усуллари

Корхоналар фаолиятини таҳлил қилишнинг моҳияти ва зарурияти. Хўжалик фаолиятини таҳлил этиш тизими ва услублари. Корхоналар фаолиятини таҳлил этишнинг асосий шакллари. Молиявий таҳлилнинг асосий усуллари. Горизонтал молиявий таҳлил. Вертикал молиявий таҳлил. Активларнинг таркибий таҳлили. Капиталнинг таркибий таҳлили. Пул оқимларининг таркибий таҳлили. Қиёсий молиявий таҳлил. Интеграл молиявий таҳлил. Дюпон тизими. Корхонанинг молиявий ҳолати ва молиявий фаолияти натижаларини молиявий коэффицентлар ёрдамида таҳлил этиш.

2-мавзу. Бизнес-режанинг ишлаб чиқиш ва реал инвестицион лойиҳаларни бошқариш

Корхоналар фаолиятини режалаштириш мақсади ва олдига қўйиладиган асосий талаблар. Режалаштириш тизими, шакллари ва усуллари. Қисқа муддатли (жорий, оператив), ўрта муддатли ва узоқ муддатли (истикболи) режалар. Прогнозлаштириш ва уни тузиш усуллари. Ички хўжалик фаолиятини режалаштириш тизими. Йиллик режаларни мазмуни ва таркиби ташкил этиш шакллари тақомиллаштириш. Режалаштириш тамойиллари. Корхона фаолиятини башоратлаш. Корхона стратегиясини шакллантириш босқичлари. Жорий режалар тизими. Бюджет турлари ва уларнинг хусусиятлари. Жорий бюджет ва капитал бюджетни шакллантириш. Инвестициялар ва кредитлар жалб этишга йўналтирилган бизнес режалар мазмуни ва уларга қўйиладиган асосий талаблар. Бизнес-режа устида ишлаш, унинг таркиби ва бўлимларини шакллантириш. Инвестицион лойиҳаларни реализациясини бошқариш. Бизнес режа кўрсаткичлари таҳлили.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАЗМУНИ

1-амалий машғулот:

Молиявий таҳлил ва корхонани бошқаришда унинг усуллари

Корхоналар фаолиятини таҳлил қилишнинг моҳияти ва зарурияти. Хўжалик фаолиятини таҳлил этиш тизими ва услублари. Корхоналар фаолиятини таҳлил этишнинг асосий шакллари. Молиявий таҳлилнинг асосий усуллари. Горизонтал молиявий таҳлил. Вертикал молиявий таҳлил. Активларнинг таркибий таҳлили. Капиталнинг таркибий таҳлили. Пул оқимларининг таркибий таҳлили. Қиёсий молиявий таҳлил. Интеграл молиявий таҳлил. Дюпон тизими. Корхонанинг молиявий ҳолати ва молиявий фаолияти натижаларини молиявий коэффицентлар ёрдамида таҳлил этиш.

2-амалий машғулот:

Бизнес-режанинг ишлаб чиқиш ва реал инвестицион лойиҳаларни бошқариш

Корхоналар фаолиятини режалаштириш мақсади ва олдига қўйиладиган асосий талаблар. Режалаштириш тизими, шакллари ва усуллари. Қисқа муддатли (жорий, оператив), ўрта муддатли ва узоқ муддатли (истикболи) режалар. Прогнозлаштириш ва уни тузиш усуллари. Ички хўжалик фаолиятини режалаштириш тизими. Йиллик режаларни мазмуни ва таркиби ташкил этиш шакллари тақомиллаштириш. Режалаштириш тамойиллари. Корхона фаолиятини башоратлаш. Корхона стратегиясини шакллантириш босқичлари. Жорий режалар тизими. Бюджет турлари ва уларнинг хусусиятлари. Жорий бюджет ва капитал бюджетни шакллантириш. Инвестициялар ва кредитлар жалб этишга йўналтирилган бизнес режалар мазмуни ва уларга қўйиладиган асосий талаблар. Бизнес-режа устида

ишлаш, унинг таркиби ва бўлимларини шакллантириш. Инвестицион лойиҳаларни реализациясини бошқариш. Бизнес режа кўрсаткичлари таҳлили

3- амалий машғулот:

Корхона рақобатбардошлигини аниқлашда рискларни бошқариш

Таваккалчиликнинг моҳияти ва хусусиятлари. Корхонада таваккалчилик элементлари ва уларнинг турлари. Таваккалчиликни келтириб чиқарувчи ички ва ташқи омиллар. Таваккалчиликни бошқариш тизими. Тахминий таваккалчиликни аниқлаш, хатарнинг олдини олиш ёки оқибатларини пасайтириш чораларини белгилаш. Таваккалчиликни баҳолаш мезонлари, усуллари ва уни пасайтириш йўллари. Таваккалчиликни суғурталаш, хеджирлаш ва бошқа усуллари. Молиявий таваккалчиликни бошқариш сиёсати. Корхона таваккалчилигига таъсир этувчи омиллар. Таваккалчиликни нейтралацияси механизми ва унинг самарадорлиги. Таваккалчилик суғуртаси тизими ва унинг турлари.

4- амалий машғулот:

Корхоналар рақобатбардошлигини баҳолашда иқтисодий математик моделларни қўллаш усуллари

Капитал таркибини оптималлаштириш босқичлари ва асосий омиллари. Корхона инвестицион портфелини оптималлаштириш. Корхонанинг инвестицион ресурслари тақсимланишини оптималлаштириш модели. Корхонани пул оқимларини оптималлаштириш усуллари. Инвестицион фаолиятдан пул оқимлари кирими ва чиқимини прогнозлаштириш усуллари ва ҳисоблаш босқичлари. Молиявий фаолиятдан пул оқимлари кирими ва чиқимини прогнозлаштириш усуллари ва ҳисоблаш босқичлари. Корхона харажатларини оптималлаштириш ва иқтисодий математик моделлардан фойдаланиш йўллари. Корхонада вужудга келадиган рискларни бошқаришда иқтисодий математик моделлардан фойдаланиш йўллари.

КЎЧМА МАШҒУЛОТ

Модулнинг ўқув режа ва дастурида “Корхона рақобатбардошлигини аниқлашда рискларни бошқариш” мазусида 2-соат кўчма машғулот режалаштирилган.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларида фойдаланилади:

- маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);

- давра суҳбатлари (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);

- баҳс ва мунозаралар (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

1. Маъруза машғулотига қуйидаги интерфаол ўқитиш методларидан фойдаланилади:

«ФСМУ» методи

Технологиянинг мақсади: Мазкур технология иштирокчилардаги умумий фикрлардан хусусий хулосалар чиқариш, таққослаш, қиёслаш орқали ахборотни ўзлаштириш, хулосалаш, шунингдек, мустақил ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Мазкур технологиядан маъруза машғулотларида, мустақамлашда, ўтилган мавзунини сўрашда, уйга вазифа беришда ҳамда амалий машғулот натижаларини таҳлил этишда фойдаланиш тавсия этилади.

Технологияни амалга ошириш тартиби:

- қатнашчиларга мавзуга оид бўлган якуний хулоса ёки ғоя таклиф этилади;
- ҳар бир иштирокчига ФСМУ технологиясининг босқичлари ёзилган қоғозларни тарқатилади:

Ф	• фикрингизни баён этинг
С	• фикрингизни баёнига сабаб кўрсатинг
М	• кўрсатган сабабингизни исботлаб мисол келтиринг
У	• фикрингизни умумлаштиринг

- иштирокчиларнинг муносабатлари индивидуал ёки гуруҳий тартибда тақдимот қилинади.

ФСМУ таҳлилик қатнашчиларда касбий-назарий билимларни амалий машқлар ва мавжуд тажрибалар асосида тезроқ ва муваффақиятли ўзлаштирилишига асос бўлади.

Намуна.

Фикр: “Корхона ишлаб чиқариш-хужалик фаолиятида ишлаб чиқариш фондлари ва ноишлаб чиқариш фондларидан фойдаланилади”.

Топшириқ: Мазкур фикрга нисбатан муносабатингизни ФСМУ орқали таҳлил қилинг.

“Ассесмент” методи

Методнинг мақсади: мазкур метод таълим олувчиларнинг билим даражасини баҳолаш, назорат қилиш, ўзлаштириш кўрсаткичи ва амалий кўникмаларини текширишга йўналтирилган. Мазкур техника орқали таълим

олувчиларнинг билиш фаолияти турли ўналишлар (тест, амалий кўникмалар, муаммоли вазиятлар машқи, қиёсий таҳлил, симптомларни аниқлаш) бўйича ташхис қилинади ва баҳоланади.

Методни амалга ошириш тартиби:

“Ассесмент” лардан маъруза машғулотларида талабаларнинг ёки катнашчиларнинг мавжуд билим даражасини ўрганишда, янги маълумотларни баён қилишда, семинар, амалий машғулотларда эса мавзу ёки маълумотларни ўзлаштириш даражасини баҳолаш, шунингдек, ўз-ўзини баҳолаш мақсадида индивидуал шаклда фойдаланиш тавсия этилади. Шунингдек, ўқитувчининг ижодий ёндашуви ҳамда ўқув мақсадларидан келиб чиқиб, ассесментга қўшимча топшириқларни киритиш мумкин.

Намуна. Ҳар бир каттадаги тўғри жавоб 5 балл ёки 1-5 балгача баҳоланиши мумкин.

Тест

- 1. Товарнинг бозорга кириб келиш даврида харидорлар кимлар бўлади?
- А. новаторлар
- В. консерваторлар
- С. Янгилик киритувчи

Қиёсий таҳлил

- Бозор конъюктурасини таҳлил қилинг?

Тушунча таҳлили

- МАТ қисқартмасини изоҳланг

Амалий кўникма

- Ахборот тўплаш учун саволнома тузинг?

“Инсерт” методи

Методнинг мақсади: Мазкур метод ўқувчиларда янги ахборотлар тизимини қабул қилиш ва билмларни ўзлаштирилишини енгиллаштириш мақсадида қўлланилади, шунингдек, бу метод ўқувчилар учун хотира машқи вазифасини ҳам ўтайди.

Методни амалга ошириш тартиби:

➤ ўқитувчи машғулотга қадар мавзунинг асосий тушунчалари мазмуни ёритилган инпут-матнни тарқатма ёки тақдимот кўринишида тайёрлайди;

➤ янги мавзу моҳиятини ёритувчи матн таълим олувчиларга тарқатилади ёки тақдимот кўринишида намоиш этилади;

➤ таълим олувчилариндивидуал тарзда матн билан танишиб чиқиб, ўз шахсий қарашларини махсус белгилар орқали ифода қиладилар. Матн билан ишлашда талабалар ёки катнашчиларга қуйидаги махсус белгилардан фойдаланиш тавсия этилади:

Белгилар	1-матн	2-матн	3-матн
“√” – таниш маълумот.			
“?” – мазкур маълумотни тушунмадим, изоҳ керак.			
“+” бу маълумот мен учун янгилик.			
“– ” бу фикр ёки мазкур маълумотга қаршиман?			

Белгиланган вақт яқунлангач, таълим олувчилар учун нотаниш ва тушунарсиз бўлган маълумотлар ўқитувчи томонидан таҳлил қилиниб, изоҳланади, уларнинг моҳияти тўлиқ ёритилади. Саволларга жавоб берилади ва машғулоти яқунланади.

2. Амалиёт машғулотида қуйидаги интерфаол ўқитиш методларидан фойдаланилади:

“SWOT-таҳлил” методи.

Методнинг мақсади: мавжуд назарий билимлар ва амалий тажрибаларни таҳлил қилиш, таққослаш орқали муаммони ҳал этиш йўллари топишга, билимларни мустаҳкамлаш, такрорлаш, баҳолашга, мустақил, танқидий фикрлашни, ностандарт тафаккурни шакллантиришга хизмат қилади.

Намуна “АХМАД” оилавий корхонасининг SWOT тахлилини ушбу жадвалга туширинг.

<i>Имкониятлари</i>	<i>Кучли томонлари</i>
<ul style="list-style-type: none"> ❖ Кичик бозор мавжудлиги; ❖ кучсиз рақобатчилар борлиги; ❖ истеъмолчилар ўртасида яхши обрўга эгалиги; ❖ юқори малакали ишчилар гуруҳи борлиги; 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ савдода кўп йиллик тажрибасига эга; ❖ бозорда кучли ва етакчилик позициясига эга; ❖ Самарали реклама сиёсатини олиб боради ва мижозларни рағбатлантириш тажрибасига эга; ❖ замонавий техника ва технологияга эга; ❖ кучли халқаро алоқаларга эга ❖ бошқарув тизимини тўғри қарор қабул қилишда етакчилиги;
<i>Хавф хатарлар</i>	<i>Кучсиз томонлари</i>
<ul style="list-style-type: none"> ❖ рақобатчиларнинг истеъмолчига нисбатан номунофиқ ишлари; ❖ олдиндан айтиб бўлмайдиган бизнес соҳасини пайдо бўлиши; ❖ «ноқонуний» дистрибьюторлик тизимининг бозорда мавжудлиги; ❖ Назоратчи ташкилотларнинг ноқонуний аралашуви. 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ қатъий ўрнатилган баҳо сиёсати; ❖ дистрибьюторлик тизимининг марказлаштирилган бошқаруви; ❖ Кенг миқёсдаги реклама фаолиятини тадбиқ этилмаганлиги.

Хулосалаш» (Резюме, Веер) методи

Методнинг мақсади: Буметод мураккаб, кўптармоқли, мумкин қадар, муаммоли характеридаги мавзуларни ўрганишга қаратилган. Методнинг моҳияти шундан иборатки, бунда мавзунинг турли тармоқлари бўйича бир хил ахборот берилади ва айти пайтда, уларнинг ҳар бири алоҳида аспектларда муҳокама этилади. Масалан, муаммо ижобий ва салбий томонлари, афзаллик, фазилат ва камчиликлари, фойда ва зарарлари бўйича ўрганилади. Бу интерфаол метод танқидий, таҳлилий, аниқ мантикий фикрлашни муваффақиятли ривожлантиришга ҳамда ўқувчиларнинг мустақил ғоялари, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда тизимли баён этиш, ҳимоя қилишга имконият яратади. “Хулосалаш” методидан маъруза машғулотларида индивидуал ва жуфтликлардаги иш шаклида, амалий ва семинар машғулотларида кичик гуруҳлардаги иш шаклида мавзу юзасидан билимларни мустаҳкамлаш, таҳлили қилиш ва таққослаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

Методни амалга ошириш тартиби:

тренер-ўқитувчи иштирокчиларни 5-6 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади;

тренинг мақсади, шартлари ва тартиби билан иштирокчиларни таништиргач, ҳар бир гуруҳга умумий муаммонитаҳлил қилиниши зарур бўлган қисмлари туширилган тарқатма материалларни

ҳар бир гуруҳ ўзига берилган муаммони атрофлича таҳлил қилиб, ўз мулоҳазаларини тавсия этилаётган схема бўйича тарқатмага ёзма баён қилади;

навбатдаги босқичда барча гуруҳлар ўз тақдимотларини ўтказадилар. Шундан сўнг, тренер томонидан таҳлиллар умумлаштирилади, зарурий ахборотлар билан тўлдирилади ва мавзу

Намуна:

Маркетинг концепциялари					
Сотиш		Товар		Маркетинг	
афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги
Хулоса:					

“Кейс-стади” методи

«Кейс-стади» - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «stadi» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетиде амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибида қўлланилган. Кейсдаочик ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади: Ким (Who), Қачон (When), Қаерда (Where), Нима учун (Why), Қандай/ Қанақа (How), Нима-натижа (What).

“Кейс методи” ниамалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш(матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқувтопшириғни белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғинингечимини излаш, ҳал этиш йўллари ишлаб чиқиш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўллари ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечиминиечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш

Кейс. Маҳсулот сифати назорати моделини ишлаб чиқиш. Харид номенклатурасини аниқлаш. Мижозларни излаб топиш ва савдо битимлари тузиш тамойилларини ишлаб чиқиш. Бозор сиғимини баҳолаш ва товар ишлаб чиқариш бўйича қарор қабул қилиш

Кейсни бажариш босқичлари ва топшириқлар:

- Кейсдаги муаммони келтириб чиқарган асосий сабабларни белгиланг(индивидуал ва кичик гуруҳда).
- Маҳсулот сифати назорати моделини кетма-кетлигини белгиланг (жуфтликлардаги иш).

“Брифинг” методи

“Брифинг”- (инг. briefing-қисқа) бирор-бир масала ёки саволнинг муҳокамасига бағишланган қисқа пресс-конференция.

Ўтказиш босқичлари:

1. Тақдимот қисми.
2. Муҳокама жараёни (савол-жавоблар асосида).

Брифинглардан тренинг якунларини таҳлил қилишда фойдаланиш мумкин. Шунингдек, амалий ўйинларнинг бир шакли сифатида қатнашчилар

билан бирга долзарбмавзу ёки муаммо муҳокамасига бағишланган брифинглар ташкил этиш мумкин бўлади. Талабалар ёки тингловчилар томонидан яратилган мобил иловаларнинг тақдимотини ўтказишда ҳам фойдаланиш мумкин.

“Портфолио” методи

“Портфолио” – (итал. portfolio-портфель, ингл.хужжатлар учун папка) таълимий ва касбий фаолият натижаларини аутентик баҳолашга хизмат қилувчи замонавий таълим технологияларидан ҳисобланади. Портфолио мутахассиснинг сараланган ўқув-методик ишлари, касбий ютуқлари йиғиндиси сифатида акс этади. Жумладан, талаба ёки тингловчиларнингмодул юзасидан ўзлаштириш натижасини электрон портфолиолар орқали текшириш мумкин бўлади. Олий таълим муассасаларида портфолионинг қуйидагитурлари мавжуд:

Фаолият тури	Иш шакли	
	Индивидуал	Гуруҳий
Таълимий фаолият	Талабалар портфолиоси, битирувчи, докторант, тингловчи портфолиоси ва бошқ.	Талабалар гуруҳи, тингловчилар гуруҳи портфолиоси ва бошқ.
Педагогик фаолият	Ўқитувчи портфолиоси, раҳбар ходим портфолиоси	Кафедра, факультет, марказ, ОТМ портфолиоси ва бошқ.

Ш. МАЪРУЗА МАТНЛАРИ

1-МАВЗУ. МОЛИЯВИЙ ТАҲЛИЛ ВА КОРХОНАНИ БОШҚАРИШ

1. Корхоналар фаолиятини таҳлил қилишнинг моҳияти ва зарурияти.
2. Хўжалик фаолиятини таҳлил этиш тизими ва услублари.
3. Корхоналар фаолиятини таҳлил этишнинг асосий шакллари.
4. Молиявий таҳлилнинг асосий усуллари.
5. Горизонтал молиявий таҳлил.
6. Вертикал молиявий таҳлил: активларнинг таркибий таҳлили, капиталнинг таркибий таҳлили, пул оқимларининг таркибий таҳлили.
7. Қиёсий молиявий таҳлил.
8. Интеграл молиявий таҳлил: интеграл таҳлилнинг Дюпон тизими, Корхонанинг молиявий ҳолати ва молиявий фаолияти натижаларини молиявий коэффицентлар ёрдамида таҳлил этиш.

Молиявий ҳисобот – ҳисоботлар шаклининг тўпламидир. У молиявий ҳисоб маълумотлари асосида тайёрланади ва фойдаланувчиларга корхонанинг молиявий аҳоли, фаолияти тўғрисида батафсил маълумот беради, шунингдек, ҳисобот даврида корхонанинг молиявий ҳолати ўзгаришлари тўғрисида оддий ва аниқ шаклда фойдаланувчилар учун амалий қарорлар қабул қилишга кўмаклашади. Молиявий ҳисоб, ўз навбатида, ички фойдаланувчилар учун ишлаб чиқариш ҳисоби маълумотлари умумлаштиришга ҳам қўлланилади.

Бозор иқтисодиётига ўтиш жараёнида турли мулк шаклидаги корхоналар фаолиятида эркин муносабат юритиш, ҳамкорликда фаолият кўрсатиш учун шерик танлай билиш, ўзи ишлаб чиқарган маҳсулот ва уни сотишдан олган даромадга тўлиқ эгаллик қилиш, молиявий кўрсаткичларининг ўзгаришига бевосита таъсир этади. Янгича иш юритиш ташқи ва ички бозорлардан тажрибали мижоз ва ҳамкорлар танлаш билан бирга уларнинг молиявий имкониятларини ўрганиш зарурлигини кўрсатади. Корхоналар фаолиятини ўрганишда молиявий ҳисобот асосий манба бўлиб хизмат қилади. Улар молиявий маълумотларнинг умулаштириши натижасида тузилади ва ҳамкорликда ишловчилар ўртасида бир-бирини ўрганиш воситаси бўлади.

Кредит берувчилар даставвал корхонанинг қарз мажбуриятларини тўлаш қобилияти билан қизиқадилар. Узоқ муддатли кредит берувчи банк ёки облигациялар эгасини корхонанинг олинган кредитлар бўйича фоизлар ва қарзнинг асосий суммасини тўлаш қобилияти қизиқтиради.

Молиявий барқарорлик кўрсаткичлари

Кичик тадбиркорлик субъектлари фаолиятининг иқтисодий самарадорлиги улар билан ҳамкорлик қилувчи ташқи субъектлар, яъни моддий-техника таъминоти корхоналари, турли иш ва хизматлар кўрсатувчи корхоналар, маҳсулот сотишга кўмаклашувчи, тайёрлов ва қайта ишлаш корхоналари,

кредиторлар ва инвесторлар учун ҳам муҳим аҳамиятга эга. Ташқи субъектлар, биринчи навбатда, хўжаликнинг молиявий ҳолатини ифода этувчи кўрсаткичларга эътибор қаратадилар. Бу кўрсаткичларга куйидагиларни киритиш мумкин:

- капитал таркиби кўрсаткичлари;
- тўлов қобилияти (ликвидлик) кўрсаткичлари;
- иш фаоллиги кўрсаткичлари;
- рентабеллик кўрсаткичлари.

1. Капитал таркиби кўрсаткичлари кичик тадбиркорлик корхоналарига узоқ муддатли молиявий маблағлар (қуйилмалар) киритган кредиторлар ва инвесторларнинг ҳимояланиш даражасини акс этиради. У корхонанинг узоқ муддатли молиявий мажбуриятларини бажариш қобилиятини ифодалайди.

Мулк коэффиценти (K_m) кичик тадбиркорлик субъектлари жами капиталида ўз хусусий капиталининг улушини кўрсатади:

$$K_m = \frac{XK}{ЖАйк};$$

Бу ерда: XK – корхонанинг хусусий капитали қиймати;

$ЖАйк$ – корхона жами активларининг ўртача йиллик қиймати.

Корхона мулкдорлари жами капитал таркибида ўз капитали улуши юқори бўлишидан манфаатдор бўладилар. Бу коэффицент бирдан юқори бўлиши мақсадга мувофиқ. Чунки, у корхонанинг иш фаоллиги тушиб кетган ҳолларда кўп йўқотишлардан асрайди ва кредитлар жалб этиш учун гарови сифатида чиқади.

Молиявий қарамлик коэффиценти (K_{mk}) корхонанинг ташқи қарзларга боғлиқлик даражасини ифодалайди:

$$K_{mk} = \frac{KK}{XK}$$

Бу ерда: KK – қарз эвазига жалб этилган капитал қиймати;

XK – корхонанинг хусусий капитали қиймати.

Бу кўрсаткич қанча юқори бўлса, корхонанинг қарзлари шунча кўп ва банкротлик хатари шунча юқори бўлади. Рақобатли бозор муҳитида бу кўрсаткич бирдан юқори бўлмаслиги мақсадга мувофиқ.

Бошқарув қарорлари қабул қилиш учун зарурий ахборотлар албатта молиявий менеджмент учун тегишли ахборотлар манбаларининг сифати, кўрсаткичлари ва эҳтимоллилигига бевосита боғлиқдир. Бунда биринчи навбатда корхоналарнинг ички молиявий ҳолатини ўзда акс эттирувчи молиявий ҳисоботлар асосий рол уйнайди. Молиявий ҳисоботлар молиявий

менеджмент учун бошқарув, молиявий, инвестицион қарорлар қабул қилишдаги энг муҳим молиявий ахборотлар манбаи ролини уйнайди.

Бозор иқтисодиёти шароитида корхоналардаги мавжуд молиявий ҳисоботлар тизими асосан қуйидагиларни ўз ичига олади:

- баланс;
- молиявий натижалар туғрисидаги ҳисобот;
- асосий воситалар ҳаракати туғрисидаги ҳисобот;
- пул оқимлари туғрисидаги ҳисобот;
- хусусий капитал туғрисидаги ҳисобот;
- дебиторлик ва кредиторлик туғрисидаги ҳисоботлар.

Турли мамлакатларда ҳисоботларни шакллантиришга ўзига хос талаблар қўйилади, бироқ ҳисобот тизимининг асосий шакллари сифатида баланс ва молиявий натижалар туғрисидаги ҳисоботлар тузилади. Ҳисоботнинг қолган шакллари баланс ва молиявий натижалар туғрисидаги ҳисобот шакллари ҳосиласи сифатида тузилади. Умуман ҳисобот тизими элементларининг деталлаштирилиши корхоналар иқтисодий фаолияти натижаларини молиявий акс эттирилишини осонлаштиради ва ундан фойдаланувчилар учун бир қатор қулайликлар тугдириши мумкин.

Назорат ва муҳокама учун саволлар:

1. Корхоналар фаолиятини таҳлил қилишнинг қандай зарурияти бор?
2. Хўжалик фаолиятини таҳлил этиш тизимини тавсифлаб беринг.
3. Корхоналар фаолиятини таҳлил этишнинг қандай асосий шакллари мавжуд?
4. Молиявий таҳлилнинг асосий усуллари санаб ўтинг.
5. Горизонтал ва вертикал молиявий таҳлил қандай фарқ қилади?
6. Қийёсий ва интеграл молиявий таҳлиллар қандай ўтказилади?
8. Корхонанинг молиявий ҳолати ва молиявий фаолияти натижаларини қандай молиявий коэффицентлар ёрдамида таҳлил этиш мумкин?

2-МАВЗУ. БИЗНЕС-РЕЖАНИНГ МОЛИЯВИЙ ЖИҲАТЛАРИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ ВА РЕАЛ ИНВЕСТИЦИОН ЛОЙИҲАЛАРНИ БОШҚАРИШ

- 1. Корхоналар фаолиятини режалаштириш мақсади ва олдига қўйиладиган асосий талаблар.**
- 2. Режалаштириш тизими, шакллари ва усуллари.**
- 3. Қисқа муддатли (жорий, оператив), ўрта муддатли ва узок муддатли (истикболи) режалар.**
- 4. Прогнозлаштириш ва уни тузиш усуллари.**
- 5. Ички хўжалик фаолиятини режалаштириш тизими. Йиллик режаларни мазмуни ва таркиби ташкил этиш шакллари такомиллаштириш.**
- 6. Молиявий режалаштириш тамойиллари.**
- 7. Корхона молиявий фаолиятини прогнозлаштириш.**
- 8. Корхонанинг молиявий стратегиясини шакллантириш босқичлари.**
- 9. Жорий молиявий режалар тизими.**
- 10. Бюджет турлари ва уларнинг хусусиятлари. Жорий бюджет ва капитал бюджетни шакллантириш.**
- 11. Инвестициялар ва кредитлар жалб этишга йўналтирилган бизнес режалар мазмуни ва уларга қўйиладиган асосий талаблар.**
- 12. Бизнес-режа устида ишлаш, унинг таркиби ва бўлимларини шакллантириш. Инвестицион лойиҳаларни реализациясини бошқариш.**

Кичик тадбиркорликда молиявий режалаштиришнинг моҳияти мақсади, вазифалари ва тамойиллари

Бозор муносабатлари ривожланаётган бир шароитда, кўплаб тадбиркорлик субъектлари ташкил этилаётганлиги муҳим аҳамиятга эга. Бундай тадбиркорлик субъектлари молиявий бошқарувида режалаштириш асосий роль ўйнайди, иқтисодиётнинг барча шаклларида ишлаб чиқариш ва истеъмол бўғинларининг изчил ва бир маромда ишлаши, ишлаб чиқарувчи кучларни оқилона жойлаштириш ва молиявий ресурслардан самарали фойдаланиш имконини беради.

«Режалаштириш – бошқаришнинг таркибий қисмларидан бири бўлиб, у иқтисодий тизимнинг келгуси ҳолатини, унга эришиш йўллари, усуллари ва воситаларини белгилаб берувчи режаларини ишлаб чиқиш ва амалда қўллашдан иборатдир»¹.

«Молиявий режалаштириш - муайян муддат учун молиявий ресурслар ҳаракати ва тегишли молиявий муносабатлар ҳаракатини асослашдан иборат жараён»². Кичик тадбиркорлик субъектининг молиявий фаолияти айрим ҳолларда алоҳида олинган ёки бир туркум

¹ Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. «Современный экономический словарь», - М.: ИНФОРМ, 1997. С. 243.

² И.Т. Балабанов. «Основы финансового менеджмента. Как управлять капиталом» - М.: Финансы и статистика. 2003. С. 38.

операциялар унинг объекти бўлади. Бунда турли пул маблағлари фондларини шакллантириш ва улардан фойдаланиш учун ресурслар ҳаракатигина эмас, балки уларга воситачилик қилувчи молиявий муносабатлар ҳамда юзага келадиган нарх наво нисбатлари ҳам ҳисобга олинади.

Кичик тадбиркорлик субъектлари фаолиятини молиявий режалаштиришнинг асосий вазифаси ҳар бир хўжалик ва молиявий операциясининг пул маблағлари эҳтиёжини, харажатлар ҳажми ва таркибини, субъектни бутун иши яқунларини ҳисоб-китоб қилишдан иборат. Молиявий режалаштириш ёрдамида даромадлар, уларнинг провард натижаларини ҳисобга олган ҳолда оқилона тақсимлаш кабилар прогноз қилинади.

Тадбиркорликда молиявий режалаштириш тизими ва ундан фойдаланиш

Молиявий режалаштириш иқтисодиёт соҳаларида хўжалик юритувчи субъектларнинг ишлаб чиқариш ва хўжалик фаолиятини режалаштиришнинг асосий ва узвий қисми ҳисобланади.

Молиявий режалаштириш қуйидаги тарзда амалга оширилади. Аввал хўжалик субъектининг ривожланиш истиқболлари таҳлил этилиб, мавжуд ривожланиш йўналишини ўзгартиришга қодир таъмойиллар белгиланади. Сўнгра хўжалик субъектининг рақобатбардошлиги таҳлил этилади, турли фаолият соҳаларидаги тараққиёт истиқболлари таққослаб чиқилиб, молиявий ресурсларни тақсимлашнинг устувор йўналишлари белгиланади.

Ҳозирги шароитда долзарб бўлган молиявий режалаштириш методологиясини акс эттирувчи тамойиллар қуйидагиларда бағн этилади:

- объектив зарурийлик тамойили молиявий режалаштиришдан хўжалик юритишнинг барча даражаларида молияларини бошқаришнинг бирламчи босқичи сифатида фойдаланиш. Бу шуни англатадики, мазкур жараён молиявий имкониятларини аниқлаш, оқилона қиймат нисбатлари, ва топшириқларни бажариш учун пул ресурслари ҳаракатини прогноз қилиш воситаси ва усуллари сифатида зарурдир;

Кичик тадбиркорликда молиявий режалаштиришнинг асосий кўрсаткичлари ва услублари

Молиявий режалаштириш муддатлар ва кўрсаткичларга кўра одатда, уч турга—узоқ муддатли, ўрта муддатли ва қисқа муддатли режалаштиришга бўлинади.

Узоқ муддатли режалаштириш. Узоқ муддатли режалаштириш ўрта ва қисқа муддатли режалаштиришни ўз ичига олиб, жаҳон амалиётида кенг қўлланилади. Узоқ муддатли режа, одатда, уч ва беш йиллик даврларни ўз ичига олади. У кўпроқ баён кўринишида бўлиб, корхонанинг умумий стратегиясини белгилаб беради, чунки бундай узоқ муддат учун барча ҳисоб-китобларни аниқ башорат қилиш анча қийин. Узоқ муддатли режа корхона раҳбарияти томонидан ишлаб чиқилиб, унда корхонанинг истиқболдаги асосий стратегик мақсадлари белгиланади.

Узоқ муддатли режалаштиришда белгиланадиган асосий соҳалар сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин:

- ташкилий таркиби;
- ишлаб чиқариш қувватлари;
- капитал қўйилмалар;
- молиявий маблағларга талаблар;
- тадқиқот ва ишланмалар;
- бозор улуши ва ҳоказолар.

Назорат ва муҳокама учун саволлар:

1. Корхоналар фаолиятини режалаштириш олдига қандай асосий талаблар қўйилади?
2. Режалаштириш тизими, шакллари ва усулларини тавсифланг.
3. Қисқа муддатли (жорий, оператив), ўрта муддатли ва узок муддатли (истикболи) режаларни фарқлаб беринг.
4. Прогнозлаштириш қандай усуллар асосида тузилади?
5. Молиявий режалаштириш қандай тамойиллари мавжуд?
6. Корхона молиявий фаолиятини прогнозлаштириш қандай амалга оширилади?
7. Корхонанинг молиявий стратегияси қайси босқичлар асосида шакллантирилади?
8. Бюджетнинг қандай турлари ва хусусиятлари мавжуд?
9. Бизнес-режа ва унинг таркиби ва бўлимларини шакллантиринг.
10. Инвестицион лойиҳаларни амалга оширишни бошқариш қандай олиб борилади?

3-МАВЗУ. КОРХОНА РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ АНИҚЛАШДА РИСКЛАРНИ БОШҚАРИШ

- 1. Таваккалчиликнинг моҳияти ва хусусиятлари.**
- 2. Корхонада таваккалчилик элементлари ва уларнинг турлари.**
- 3. Таваккалчиликни келтириб чиқарувчи ички ва ташқи омиллар.**
- 4. Таваккалчиликни бошқариш тизими.**
- 5. Тахминий таваккалчиликни аниқлаш, хатарнинг олдини олиш ёки оқибатларини пасайтириш чораларини белгилаш.**
- 6. Таваккалчиликни баҳолаш мезонлари, усуллари ва уни пасайтириш йўллари.**
- 7. Таваккалчиликни суғурталаш, хеджирлаш ва бошқа усуллари.**
- 8. Молиявий таваккалчиликни бошқариш сиёсати.**
- 9. Корхона молиявий таваккалчилигига таъсир этувчи омиллар.**
- 10. Молиявий таваккалчиликни нейтраллаш механизми ва унинг самарадорлиги.**
- 11. Молиявий таваккалчилик суғуртаси тизими ва унинг турлари.**

Таваккалчилик тушунчаси ва уни бошқариш

Кичик бизнес ҳамда хусусий тадбиркорликни ривожланиб бориши билан хўжалик юрителикнинг асосини ташкил этувчи рақобатнинг аҳамияти ортиб бормоқда. Бундай шароитда муваффақиятли фаолият юрителик учун тадбиркорлар самарали бошқарув услубларини билишлари, таваккалчилик чегараларини аниқлаш олишлари, мавжуд вариантлардан энг мақбулини танлаш олишлари керак. Бу эса тадбиркорнинг ишбилармонлик ўобиляти билан белгиланади ва ҳар бир тадбиркордан маълум даражада билим ва малака талаб қилади.

Тадбиркорлик – фойда олиш мақсадида ўз мол-мулкни таваккалчилик асосида бизнесга тикиш жараёни эканлиги туфайли, бундай фаолият доимий равишда маълум бир хатарлар билан боғлиқ бўлади.

Таваккалчиликни баҳолаш усуллари

Таваккалчиликларни бошқариш жараёнида асосий эътибор тадбиркорлик таваккалчилигини баҳолашга ўратилади.

Таваккалчиликни баҳолаш – таваккалчилик даражасини миқдорий ёки сифат ўлчамлари билан аниқлашдир.

Таваккалчиликнинг тахминий эҳтимолини аниқлаш турли йўллار билан амалга оширилиши мумкин. Илмий адабиётларда тадбиркорлик таваккалчиликларини баҳолашнинг 4 усули келтирилади:

- **Статистик усул;**
- **Эксперт усули;**
- **Аналитик усул;**
- **Комбинациялаштирилган усул.**

Статистик усулда корхонанинг ва тармоқдаги бошқа турдош корхоналарнинг бир неча йиллик фаолияти давомида юз берган таваккалчилик ҳодисалари ҳамда улар натижасида кўрилган зарарлар даражаси ўрганиб чиқилади.

Эксперт усулида иш тажрибаси юқори ва мазкур соҳада эксперт ҳисобланган юқори малакали мутахассисларнинг фикрлари, аниқ ҳисоб-китоблари ва тавсиялари эътиборга олинади.

Аналитик усулда иқтисодий-математик усуллар, вазиятли иш ўйинлари ва эўтимоллар назариясидаги моделлар ёрдамида таваккалчилик даражасига баҳо берилади.

Таваккалчиликни камайтириш йўллари

Мавжуд ноаниқликлар ва хатарлар тадбиркорни ўз лойиҳасининг фойдалилигини чуқур таҳлил этишга, ишлаб чиқариш ва бошқа харажатларни тежамкорлик асосида пухта сарфлашга, асосий воситалар ва айланма маблағлардан самарали фойдаланишга, баҳо сиёсатини тўғри белгилашга ундайди. Акс ҳолда корхона фаолияти инўироз билан яқун топиши мумкин.

Таваккалчиликни камайтиришнинг қуйидаги йўллари мавжуд :

- 1. Таваккалчиликнинг пайдо бўлишидан ўочиш.**
- 2. Таваккалчиликнинг таъсирини камайтириш.**

Биринчи ҳолатда тадбиркор ўз фаолиятига хавф туғдирадиган ҳар ўандай хатарни четлаб ўтишга ҳаракат қилади.

Иккинчи ҳолатда тадбиркор таваккалчиликнинг корхона ишлаб чиқариш-молиявий фаолиятига таъсирини (зарарни) пасайтириш чораларини излайди.

Назорат ва муҳокама учун саволлар:

1. Таваккалчиликнинг моҳияти ва хусусиятларини тушунтиринг.
2. Корхонада таваккалчиликнинг қандай элементлари мавжуд?
3. Таваккалчиликни келтириб чиқарувчи қандай ички ва ташқи омиллар мавжуд?
4. Таваккалчиликни бошқариш тизимини тавсифлаб беринг.
5. Таваккалчиликни баҳолашнинг қандай мезонлари, усуллари ва уни пасайтириш йўллари мавжуд?
6. Таваккалчиликни суғурталаш ва хеджирлаш қандай амалга оширилади.
7. Молиявий таваккалчиликни бошқариш сиёсати қандай амалга оширилади?
8. Корхона молиявий таваккалчилигига қандай омиллар таъсир этади.
9. Молиявий таваккалчилик суғуртасининг қандай турлари мавжуд?

4-МАВЗУ. КОРХОНАЛАР РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ БАҲОЛАШДА ИҚТИСОДИЙ МАТЕМАТИК МОДЕЛЛАРНИ ҚЎЛЛАШ УСУЛЛАРИ

1. Капитал таркибини оптималлаштириш босқичлари ва асосий омиллари.
2. Корхона инвестицион портфелини оптималлаштириш.
3. Корхонанинг инвестицион ресурслари тақсимланишини оптималлаштириш модели.
4. Корхонани пул оқимларини оптималлаштириш усуллари
5. Инвестицион фаолиятдан пул оқимлари кирими ва чиқимини прогнозлаштириш усуллари ва ҳисоблаш босқичлари.
6. Молиявий фаолиятдан пул оқимлари кирими ва чиқимини прогнозлаштириш усуллари ва ҳисоблаш босқичлари.
7. Корхона харажатларини оптималлаштириш ва иқтисодий математик моделлардан фойдаланиш йўллари.
8. Корхонада вужудга келадиган рискларни бошқаришда иқтисодий математик моделлардан фойдаланиш йўллари.

КАПИТАЛ НАРХИ – маълум ҳажмда молиявий ресурслардан фойдаланиш учун тўлаш керак бўлган маблағларнинг шу ҳажмга нисбатан фоизда ифодаланган умумий суммаси.

$$WACC = \sum_{i=1}^n K_i \cdot d_i,$$

бу ерда WACC – капитал нархи;

K_i - i -маблағлар манбаси нархи;

d_i - i -маблағлар манбасининг умумий суммадаги улуши;

n

маблағлар манбаларининг сони.

Ўз капиталининг базавий элементлари қиймати: □

фаолият кўрсатаётган ўз капитали қиймати

$$K_{СК_{омч}} = \frac{P_{дивид}}{СК}, \quad K_{СК_{план}} = K_{СК_{омч}} \cdot T_{дивид},$$

бу ерда $P_{дивид}$ – соф фойданинг мулк эгаси томонидан дивиденд (даромад) шаклида тўланган қисм; $СК$ - ўз капиталининг ўртача йиллик ҳажми; $T_{дивид}$ - планируемый темп роста выплат дивидендов на единицу вложенного киритилган капитал бирлигига дивиденд тўловлари.

□ ҳисобот даврида тақсимланмаган фойда қиймати

режа давридаги фаолият кўрсатаётган ўз капитали қийматига тенглаштирилади, чунки у келгуси даврда фойдаланиладиган ҳисобот давридаги соф фойданинг капиталлашган қисмини ифодалайди.

□ Эмиссия ҳисобида шаклланган низом капитали қиймати:

- *имтиёзли акциялар* ($K^{нл}$):

$$K_i^{ПА} = \frac{Д_{ПА}}{ПА},$$

бу ерда ДПА – тўланиши лозим бўлган дивидендлар умумий суммаси;

ПА - имтиёзли акциялар эмиссияси ҳисобига шаклланган низом капитали суммаси

- оддий акциялар (K^{ol}):

$$K_i^{OA} = \frac{\left(\frac{D_{oa}}{C_{oa}} + g\right) \cdot q}{OA},$$

бу ерда D_{oa} - 1 та оддий акцияга ҳисоблаганда дивиденд суммасининг башорат қиймати;

C_{oa} – оддий акциянинг бозор нархи; g - дивидендлар ўсишининг башорат суръати;
 q - акциядорлардаги оддий акциялар сони; OA – оддий акциялар эмиссияси ҳисобига шаклланган низом капитал суммаси.

Қарзга олинган капиталнинг базавий элементлари қиймати;

IC

а Кредитлар нархи (K_i^k):

$$K_i^k = \frac{\sum_{j=1}^m \frac{K_j \cdot C_j \cdot T_j}{360 \cdot 100}}{\sum_{j=1}^m K_j} \cdot 100,$$

бу ерда K_j - j -кредит суммаси;

C_j - j -кредит бўйича фоиз ставкаси;

T_j - j -кредит тақдим этилган муддат;

m - ҳисобот даврида олинган кредитлар сони.

а облигация заеми нархи (K^{ob}):

$$K_i^{ob} = \frac{C_{об} \times C_{ном} + \frac{C_{нам} - C_{реал}}{T}}{C},$$

бу ерда $C_{об}$ - облигациялар бўйича фоизлар;

$C_{ном}$ - облигациялар номинал нархи;

$C_{реал}$ - цена реализации облигации;

T – облигация заеми муддати (йил);

C - облигация заеми баҳоси.

Назорат ва муҳокама учун саволлар:

1. Капитал таркибини оптималлаштириш қайси босқичлари мавжуд?
2. Корхона инвестицион портфелини оптималлаштириш усуллари санаб ўтинг.
3. Корхонанинг инвестицион ресурслари тақсимланишини оптималлаштириш моделини тавсифлаб беринг.
4. Корхонани пул оқимларини оптималлаштиришнинг қандай усуллари мавжуд?
5. Инвестицион фаолиятдан ва молиявий фаолиятдан пул оқимлари кирими ва чиқими қандай прогнозланади ва ҳисобланади?
6. Корхона харажатларини оптималлаштиришда қандай иқтисодий математик моделлардан фойдаланилади?

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ, ТОПШИРИҚЛАР ВА УЛАРНИ БАЖАРИШ БЎЙИЧА ТАВСИЯЛАР

1-масала.

Очиқ акциядорлик жамиятлари учун листинг талаблари.

№	Кўрсаткичлар	Гуруҳ			
		А	В	С	Д
1	2	3	4	5	6
1	Корхонанинг фаолият кўрсатиш муддати (энг камида йилда)	3	2	1	1
2	Тўланган устав капитали (энг камида ва млн сўмда)	1000	500	200	100
3	қимматли қоғозларни қўшимча эмисия ҳолати (энг камида ва млн сўм ҳисобида)	100	50	25	20
4	Жами активлар миқдори (млн.сўмда)	1500	750	300	150
5	Акциядорлар сони (энг камида ва шахс ҳисобида)	2000	1000	500	150
6	Зарарсиз ишлаган муддати (энг камида ва 4 йил ҳисобида)	3	2	1	1

Шарти:

Муайян очиқ акциядорлик жамиятлари мисолида гуруҳлар бўйича листинг талабларини ҳисобланг ва ҳулоса ёзинг.

Тестлар

1. Қандай акционерлик жамиятлари “ёпиқ турдаги” бўлади?

- А) Очиқ турдаги жамиятлар акциялари бошқа ҳиссадорларнинг розилигисиз қўлдан-қўлга ўтиши мумкин
- Б) *ёпиқ турдаги жамиятларда ҳиссадорларнинг розилиги билан қўлдан-қўлга ўтади
- В) Чиқарган акцияларни фақат ўз ходимларга сотади
- Г) Давлатга сотади

2. «Акциядорлик жамиятлари ва акциядорлар ҳуқуқларини ҳимоялаш тўғрисида»ги қонун қачон қабул қилинди?

- А) 1999 йил
- Б) *1996 й 26 апрел
- В) 1997 й
- Г) 1998 й

3. Акциядорлик жамияти устав фондида қанча миқдорда захира фондини ташкил этиш керак?

- А) 20%
- Б) *15%
- В) 10%
- Г) 12%

4. Акциядорлик жамиятининг қандай хусусияти бор?

- А) Янги ташкил этилаётган жамият сифатида бирлашиш
- Б) Қўшилиш
- В) Бўлиниш
- Г) *Ҳамма жавоб тўғри

5. Акциядорлик жамиятлари қайси органдан рўйхатдан ўтиши лозим?

- А) Молия вазирлигида
- Б) ДММ чиқариш ва рақобатни ривожлантириш қўмитасида
- В) Адлия вазирлигида
- Г) *Маҳаллий ҳокимиятда

6. Акциядорлик жамиятининг йиғилиши қандай муддатда ташкил қилинади?

- А) *Қамада бир йилда бир марта
- Б) Ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 1- июлига қадар
- В) Тўғри жавоб йўқ
- Г) 2 йилда бир марта

7. Қуйидаги ибора қайси атамага мос келади? Таркибига бошқа корхона акциялар назорат пакетига кирадиган очиқ акционерлик жамияти бу...

- А) Тобе корхона
- Б) Шўъба корхона
- В) Холдинглар
- Г) *Молиявий холдинглар

8. Молия бозорини таркибий тузилмалари қуйидагилардан иборат

- А) тижорат банкларининг капиталлари бозори:
- Б) валюта бозори:
- В) Қимматли қоғозлар бозори:
- Г) Инвестиция ва суғурта фондлари бозори:
- Д) *Барча жавоб тўғри.

9. Молия бозори қуйидаги функцияларни бажаради

- А) жамғариш ва капиталга айлантириш функциялари:
- Б) даромад келтириш ва уни тақсимлаш функциялари:
- В) умумбозор ва махсус функциялар:
- Г) капитални иқтисодиёт соҳаларига оқиб ўтишини таъминлаш функциялари:
- Д) *Барча жавоб тўғри.

10. Молия бозорининг фундаментал таҳлил қуйидаги омилларга асосланади

- А) трендлар таҳлили ва графиклар динамикасини башорат этишлик:
- Б) соҳанинг энг йирик мутахассисларининг ҳисоб-китоблари ва уларнинг башоратига:
- В) иқтисодиётдаги макроиқтисодий омиллар ва уларнинг бозор баҳосига таъсири:
- Г) молия бозоридаги талаб ва таклифнинг ўзгариб туриш динамикасига:
- Д) *Барча жавоб тўғри.

2-масала

Акциядорлик тижорат банклари учун листинг талаблари.

Кўрсаткичлар	Гуруҳ			
	А	В	С	Д
Акциядорлик тижорат банки фаолиятини кўрсатиш муддати (энг камида ва йил ҳисобида)	5	4	3	-
Тўланган устав капиталини ҳажми (энг камида ва млн. сўм ҳисобида)	1000	500	200	-
қимматли қоғозларнинг эмиссияси (энг камида ва млн. сўм ҳисобида)	200	100	50	-
Акциядорлик – тижорат банкни зарарсиз ишлаган муддати	Бутун фаолият муддати давомида кўпи билан бир йил зарар кўрган фаолият			

Шарти:

Муайян тижорат банклари мисолида гуруҳлар бўйича листинг талабларини ҳисобланг ва хулоса ёзинг.

Тестлар

1. Молия бозорининг техник таҳлил қуйидаги омилларга асосланади

- А) соҳанинг энг йирик мутахассисларининг ҳисоб-китоблари ва уларнинг башоратига:
- Б) трендлар таҳлили ва графиклар динамикасини башорат этишлик:
- В) молия бозоридаги талаб ва таклифнинг ўзгариб туриш динамикасига:
- Г) иқтисодиётдаги макроиқтисодий омиллар ва уларнинг бозор баҳосига таъсири:
- Д) Барча жавоб тўғри.

2. Молия бозорида маркет майкерлар қандай ташкилот:

- А) молия бозорида қимматли қозғаларни котиловкаси билан шугулдланадиган ташкилот:
- Б) миқозларнинг буйруғига асосан олди-сотдини амалга оширадиган ташкилот:
- В) ўз номидан ва ўз ҳисобидан олди-сотдини амалга оширадиган ташкилот:
- Г) иқтисодиётдаги макроиқтисодий омиллар ва уларнинг бозор баҳосига таъсири:
- Д) Барча жавоб тўғри.

3. Тижорат банкларида “Лоро” ҳисобварағи нимадан иборат:

- А) бизнинг банкнинг ўзга банкдаги ҳисоб варағидаги пул маблағлари:
- Б) ўзга банкнинг бизнинг банкимиздаги ҳисоб варағидаги пул маблағлари:
- В) ўзга банкдан бизнинг банкимиз томонидан олинган кредит маблағлари:
- Г) бизнинг банкнинг ўзга банка берган кредит маблағлари:
- Д) Барча жавоб тўғри.

4. Тижорат банкларида “Востро” ҳисобварағи нимадан иборат:

- А) ўзга банкнинг бизнинг банкимиздаги ҳисоб варағидаги пул маблағлари:
- Б) бизнинг банкнинг ўзга банкдаги ҳисоб варағидаги пул маблағлари:
- В) ўзга банкдан бизнинг банкимиз томонидан олинган кредит маблағлари:
- Г) бизнинг банкнинг ўзга банка берган кредит маблағлари:
- Д) Барча жавоб тўғри.

5. USD/CNF жуфтлигида стандарт спред қуйидагилардан иборат:

- А) 5 пункт:
- Б) 10 пункт:
- В) 5 доллар:

- Г) 10 доллар:
- Д) лот хажмига боғлиқ.

6. USD/JPY графиги юқорига кўтарилса у холда куйидагилар амалга ошади:

- А) Иенага нисбатан доллар қимматлашади:
- Б) Долларга нисбатан иена қимматлашади:
- В) Иенага нисбатан доллар арзонлашади:
- Г) иенага нисбатан доллар курси мофиқлашади
- Д) барча жавоб тўғри.

7. 0,22 лот билан битимни амалга ошириш учун минимум канча доллар лозим бўлади

- А) 5 минг доллар:
- Б) 10 минг доллар:
- В) 2,5 минг доллар:
- Г) 2,2 минг доллар:
- Д) 7 минг доллар.

8. DAX куйидаги биржалардан қайси бирида котировка кўрсатгичи ҳисобланади

- А) Австралия
- Б) Лондон
- В) Тошкент
- Г) *Франкфурт

9. Куйидаги давлатларнинг қайси бирида асосий инвестиция институтлари вазифасини банклар бажаради?

- А) *Германия
- Б) Франция
- В) Англия
- Г) Япония

10. “30 лик гуруҳи”нинг 2003 йил эълон қилинган 20 та тавсияси неча қисмга бўлинади.

- А) *3
- Б) 4
- В) 2
- Г) 1

3-масала.

Барча инвестиция фондлари учун листинг талаблари.

Кўрсаткичлар	Гуруҳ			
	А	В	С	Д
Инвестиция фондлари фаолияти муддати (энг камида ва йил хисобида)	3	2	1	1
Тўланган устав капитали (энг камида ва млн. сўм хисобида)	500	200	100	10
қимматли қоғозларнинг эмиссияси (энг камида ва млн сўм хисобида)	500	200	100	10
Зарарсиз ишлаган муддати (энг камида ва йил хисобида)	3	2	1	1

Шарти:

Муайян инвестиция фонди мисолида гуруҳлар бўйича листинг талабларини хисобланг ва хулоса ёзинг.

Листинг комиссияси томонидан эмитентнинг қимматли қоғозини экспертизадан ўтказиб, уни биржа расмий рўйхати ва листинг гуруҳига киритиш тўғрисидаги хулосасидан сўнг комиссия ҳамда эмитент ўртасида махсус шартнома имзоланади.

«Тошкент» Республика фонд биржасида қимматли қоғозларни делистинг жараёни тартиби мавжуд. Делистинг бу –эмитентнинг қимматли қоғозини биржа расмий рўйхатига киритилган тоифадан вақтинча ёки бутунлай чиқаришдир. Биржа махсус комиссияси қуйидаги ҳолатларда эмитентга нисбатан делистингни қўллайди.

Тестлар

1. Акциядорлик жамиятининг тўловчанлик қобилиятини белгиловчи кўрсаткич:

- А) *абсалют ликвидлик;
- Б) рентабиллик;
- В) соф активлар ҳажми;
- Г) дивиденд тўлаш;

2. Фонд биржасининг муассислари

- А) *ҚҚлар муомиласини амалга ошириш учун рухсатномаларга эга бўлган, инвестиция муассаси мақомини олган ташкилотлардир;
- Б) ҚҚлар муомиласини амалга ошириш ҳуқуқини берувчи рухсатномаси (лицензияси) бўлган юридик ва жисмоний шахслар;

- В) биржада брокерлик ўрнини сотиб олган юридик ва жисмоний шахслар;
- Г) давлат ҳокимияти ва бошқарув, прокуратура ва суд органлари, уларнинг мансабдор шахслари ва мутахассислари;

3. Қимматли қоғозлар бозорида банклар қуйидаги вазифаларнинг қайси бирини бажаришга рухсат берилмаган?

- А) *инвестиция фонди;
- Б) воситачи;
- В) инвестор;
- Г) эмитент;

4. Қимматли қоғозларнинг иккиламчи бозори деганда:

- А) *эгаси бор қимматли қоғозларни талаб ва таклифлардан келиб чиққан ҳолда қайта олди- сотдисини ташкил қилиб ва таъминлаб берувчи тизими тушунилади;
- Б) жисмоний ва юридик шахсларнинг қимматли қоғозлар чиқариш, уларнинг муомалада бўлиши ва ҳақини тўлаш билан амалларнинг бажарилишини таъминловчи тизим тушунилади;
- В) қимматли қоғозларни дастлабки эгаларига, яъни юридик ва жисмоний шахсларга сотиш мақсадида уларни бирламчи ва такрор эмиссия қилиш ва муомалага чиқариш тушунилади;
- Г) Банклар орқали қимматли қоғозларни олди-сотсини амалга ошириш;

5. Қуйидаги бозор турларининг қайси бири иккиламчи бозорга тааллуқли эмас:

- А) нобиржавий бозор;
- Б) биржавий бозор;
- В) дилерлар бозор;
- Г) *АЖ томонидан ва тендерлар орқали савдони ташкил этиш.

6. Индоссант – бу:

- А) қарздор, яъни вексел бўйича тўловни амалга оширувчи шахс;
- Б) товар учун вексел ўтказувчи шахс;
- В) дастлабки кредитор, яъни ўтказма вексел эгаси;
- Г) *ўз товари учун вексел олувчи шахс;

7. Фонд бозорини янада ривожлантириш учун...

- А) Қора бозорни ривожлантириш
- Б) *Бирламчи ва иккиламчи фонд бозорларини ривожлантириш
- В) Рақобатсиз бозорни ривожлантириш
- Г) Банкларни имкониятларини чеклаш

8. Фирма маблағини олдиндан келишилган фоиз бўйича кейин тўлаш ва фирмага эгалик қилиш ҳуқуқини олмаслик ҳақидаги шарнома нима?

- А) Бевосита молиялаш
- Б) *Билвосита молиялаш
- В) Капитал молиялаш
- Г) Қарз олиш йўли билан молиялаш

9. Қимматли қоғозларнинг энг асосий хоссаларини топинг.

- А) Жамғармали, тўловли;
- Б) *Айланувчанлик, тўловга лаёқатлилик; даромадлилик; риск
- В) Депозитли, айланувчанлик;
- Г) Сармояли, даромадлилик;

10. Қимматли қоғозлар бозори ташкилий жараён нуқтаи назардан ...

- А) Бирламчи, сармояли, депозитли;
- Б) Бирламчи, жамғармали, биржавий;
- В) Биржавий, депозитли, иккиламчи;
- Г) *Бирламчи, иккиламчи, биржавий, нобиржавий;

4-масала.

Тижорат банки балансининг пассив қисми таркибий тузилмаси. (минг сумда)

№	Мажбуриятлар	Минг сумда	Улуши (%)
1.	Талаб қилиб олгунча депозитлар	2793416	
2.	Жамғарма депозитлар	32889	
3.	Муддатли депозитлар	4266582	
4.	Тижорат банклари депозитлари	2225000	
5.	Банклараро тўланадиган ссудалар	1023807	
6.	Бошқа тўланадиган ссудалар	507369	
7.	Тўловга қўшилган фоизлар	101683	
8.	қайтиб олиш шарти билан сотилган қимматли қоғозлар	645000	
9.	Бошқа пассивлар	202194	
10	Кечиктирилган фойда солиғи	48285	
11	Жами мажбуриятлар	11846225	
12	Устав капитали	3243476	
12.1	Оддий операциялар	2989927	
12.2	Имтиёзли акциялар	253549	
13	Таксимланмаган фойда ва захиралар	413424	
14	Жами пассивлар	15503125	

Шарти: тижорат банки балансининг пассив қисми улушини ҳисобланг. (Фоизда)

Тестлар

1. Қимматли қоғозлар бозорида кимлар қатнашувчилар ҳисобланади?

- А) *эмитентлар, инвесторлар, инвестиция институтлари, мувофиқлаштириш органлари;
- Б) Фонд биржалари, диллерлар;
- В) Нобиржавий бозор қатнашчилари;
- Г) Инвесторлар, банк ходимлари;

2. Қимматли қоғозларнинг бирламчи бозорида қайси муассасалар инвесторлар бўлиб ҳисобланади?

- А) Инвестиция банклари, тижорат банклари, акционерлик жамиятлари;
- Б) Инвестиция фондлари, синдикат ташкилотлари;
- В) *Инвестиция банклари, инвестиция фондлари, суғурта компаниялари;
- Г) Стихияли бозорлар, инвестиция фондлари;

3. Андеррайтер ким?

- А) Қимматли қоғозларни эмиссия қилувчи шахс ёки компания;
- Б) Қимматли қоғозларни олди-сотдиси билан шуғулланувчи шахс ёки компания;
- В) *Қимматли қоғозларни бозорда жойлаштиришга кафолат берувчи шахс ёки компания;
- Г) Фонд бозорида облигацияларни сотувини амалга оширувчи шахс ёки компания;

4. Ўз эгасига оддий акцияларнинг маълум миқдорини сотиб олиш ва шу билан акцияларнинг қадрини ошириш ҳуқуқини берадиган акция...

- А) *Ордерли акция;
- Б) Олтин акция;
- Г) Ўзгарувчан акция;
- Д) имтиёзли акция;

5. Муомаладаги акциялар- бу

- А) Сотиб олинган хусусий акция;
- Б) *Акционерлар қўлидаги акция;
- В) Кафолатланган акция;
- Г) Олтин акция;

6. Акциядорлик жамияти бошқарувининг рухсатсиз сота олмайдиган акция- бу

- А) Овозсиз акция;
- Б) *Винкулирлаштирилган акция;

- В) бир ивозли акция
- Г) Олтин акция.

7. Облигацияларни кимлар чиқаради?

- А) *Банклар; корхоналар, давлат
- Б) Давлат ташкилотлари;
- В) Жисмоний шахслар;
- Г) Коммунал ташкилотлар.

8. Юқори рейтингли облигациялар қандай облигациялар?

- А) Юқори фоизли облигациялар;
- Б) *Таъминланган облигациялар;
- В) Икки валютали облигациялар;
- Г) Купонли облигациялар;

9. Давлат бюджети режасининг бажарилишини таъминловчи қимматли қоғозлар ...

- А) *Хазина мажбуриятлари;
- Б) Облигациялар;
- В) Банк сертификатлари;
- Г) Депозит сертификатлари;

10.Цессияли банк сертификатлари ...

- А) Муддати белгиланмаган банк сертификатлари;
- Б) Қоғозли банк сертификатлари;
- В) Эгасининг исми ёзилган;
- Г) *Муддати белгиланган банк сертификатлари;

5-масала.

Компания томонидан оддий акциялар ва бир хил (А тип) типдаги имтиёзли акциялар жойлаштирилган. Имтиёзли акциялар эгаларига соф фойданинг 10% дивиденд сифатида берилади. Компания янги типдаги (Б тип) имтиёзли акцияларни очиқ йўл билан эмиссия қилишни назарда тутмоқда.

Саволлар:

1. Акцияарни сотиб олиш ҳуқуқи буйича қандай меъёрлар мавжуд?
2. Ушбу ҳолатда қайси акциядорлар имтиёзли акцияларни сотиб олиши мумкин?
 - а) оддий акция эгалари;
 - б) А типдаги имтиёзли акция эгалари ва А типдаги имтиёзли акция эгалари.
 - в) ҳеч ким сотиб олалмайди.

3. Агарда Б типдаги имтиёзли акциялар оддий акцияларга алмашиш хусусиятига эга булса, қайси акциядорлар ва нима учун акцияларни сотиб олиш ҳуқуқига эга булади?

- а) оддий акция эгалари;
- б) А типдаги имтиёзли акциялар эгалари;
- в) оддий акция эгалари ва А типдаги имтиёзли акциялар эгалари;
- г) ҳеч қайси акциядорлар сотиб олиш ҳуқуқига эга эмас.

Тестлар

1. Бир шахснинг иккинчи шахсга ёзиб беридиган қимматли қоғознинг тури

- А) Депозит тилхатлари;
- Б) *Векселлар;
- В) Банк сертификатлари;
- Г) Хазина мажбурияти;

2. Акцептланган вексел-

- А) Траттанинг тўлашга розилиги ёзилган вексел;
- Б) Трассатнинг тўлашга розилиги ёзилган вексел;
- В) *Трассантнинг тўлашга розилиги ёзилган вексел;
- Г) Ремитентнинг тўлашга розилиги ёзилган вексел;

3. Авалиент ким?

- А) Ремитент;
- Б) Вексел кафолатчиси;
- В) *Трассант;
- Г) Трассат;

4. Қандай шартномалар қимматли қоғозларни келишилган баҳо ва муддатда сотиб олиш ёки сотиш ҳуқуқини берувчи икки томонламали шартнома?

- А) Варрантлар;
- Б) *Опционлар;
- В) Депозит тилхатлари;
- Г) Приватизация чеклари;

5. Шартнома тузилган кунда ўрнатилган нархда келгусида сотиш ёки сотиб олиш мажбурийлиги тўғрисидаги шартнома...

- А) Опцион;
- Б) Варрант;
- В) *Фьючерс;
- Г) Приватизация кўпонлари;

6. Биржада опционлар билан боғлиқ амалларни бажарувчи тушунча

- А) *Кросс;
- Б) Опцион битими;
- В) Лот;
- Г) Опцион контакти;

7. Конверсия нима?

- А) Қимматли қоғозларнинг чиқарилиши;
- Б) *Бир компания чиқарган қимматли қоғозларни бошқа қимматли қоғозларга алмашилиши;
- В) Акциядорлик жамиятларда қимматли қоғозларнинг курси;
- Г) Банк томонидан қимматли қоғозларга белгиланган қатъий ставка;

8. Қуйидагилардан қайси бири молия тизимининг вазифасига кирмайди?

- А) Жамғариш вазифаси;
- Б) Кредитлаш вазифаси;
- В) *Солиқни такомиллаштириш вазифаси;
- Г) Тўловларга хизмат кўрсатишнинг вазифаси;

9. Акциядорлик жамиятларининг бошқарув органлари:

- А) Акциядорлар умумий йиғилиши
- Б) Кузатув кенгаши
- В) Ижроия органи (Бошқарув, дирекция)
- Г) *А, Б, В

10. Қандай акционерлик жамиятлари “Очиқ турдаги” жамиятлар бўла олади?

- А) Чиқарган акциясининг фақат ўз корхона ходимларига сотади
- Б) *Чиқарган акциясини ҳаммага сотади
- В) Фақат давлатга сотади
- Г) Давлатга умуман сотмайди

6-масала.

Акциядорлик жамиятда 98 та акциядор мавжуд. Жамият активларини баланс қиймати 3 600 000 доллар. Компания 1 900 000 долларлик мулкни сотишни мўлжаллаган. А акциядор 12% акцияларга эга ва у ушбу шартномага ижобий овоз берган.

Саволлар:

1. Акциядорлар ўзларига тегишли акцияларни жамиятдан қайта сотиб олишни талаб қилиши мумкинми ва бошқа қандай масалани ҳал қилиш йўллари мавжуд?

2. А акционер унга тегишли булган акцияларни сотиб олишни талаб қилиши мумкинми?
3. Агарда Акционер А да акцияларни сотиб олиш ҳуқуқи мавжуд булса, қандай қилиб у акцияларини сотиб олишни амалга ошириши мумкин?

Тестлар

1. Чет эллик инвесторлар иштирокида жамият тузишда қайси қонун ҳужжатларидан фойдаланилади?

- А) Қайси мамлакат билан бўлса уша мамлакат қонунлари билан
- Б) Ўзбекистон қонун ҳужжатлари билан
- В) *Халқаро қонун ҳужжатлари билан
- Г) Шартномадаги қонун ҳужжатлари билан

2. «Қимматли қоғозлар бозорининг фаолият кўрсатиш механизми» тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси қонуни қачон қабул қилинган?

- А) *1996 йил 25 апрел;
- Б) 1997 йил 26 апрел;
- В) 1998 йил 27 апрел;
- Г) 1995 йил 21 апрел;

3. Республикада «Қимматли қоғозлар бозорининг фаолият кўрсатишини тартибга солиш ва уни янада ривожлантириш чоратadbирлари» тўғрисида қонун қачон, ким томонидан қабул қилинган?

- А) 1996 йил 7 сентябр вазирлар Маҳкамаси томонидан;
- Б) 1997 йил 17 сентябр Молия Вазирлиги томонидан;
- В) 1995 йил 27 сентябр Солиқ Қўмитаси томонидан;
- Г) *1995 йил 7 сентябр Вазирлар Маҳкамаси томонидан.

4. «Ўзбекистон Республикаси Қимматли қоғозлар бозорида ҳисоб-китоб клиринг ташкилотлари тўғрисида муваққат Низом» қачон қабул қилинган?

- А) 1998 йил 31 июл;
- Б) 1997 йил 30 июл;
- В) 1996 йил 29 июн;
- Г) *1994 йил 27 июл.

5. Ўзбекистон Республикасида Қимматли қоғозлар бозорининг Давлат томонидан тартибга солинишини амалга оширувчи органлар қуйидагилар?

- А) Давлат мулк қўмитаси, Адлия Вазирлиги;
- Б) *Марказий Банк, Давлат мулк қўмитаси, Молия Вазирлиги;

- В) Давлат Солиқ қўмитаси, Фонд Биржаси, Марказий Банк, Адлия Вазирлиги;
- Г) Давлат мулк қўмитаси, Марказий Банк, инвестиция компаниялари;

6. Қимматли қоғозларнинг фундаментал хусусиятлари:

- А) рисклилиқ, ликвидлилиқ, кафолатлилиқ, брокерлик;
- Б) даромадлиқ, диллерлик;
- В) *ликвидлилиқ, даромадлиқ, риск;
- Г) диллерлик, брокерлик, рисклилиқ.

7. Қимматли қоғозлар бозорида брокерлик ва диллерлик фаолиятини амалга оширадиган кишилар нима дейилади?

- А) инвестиция институти;
- Б) индивидуал инвесторлар;
- В) инвестиция институти ва инвестиция воситачиси;
- Г) *индивидуал инвесторлар ва инвестиция воситачиси.

8. Қимматли қоғозларни сақлаш, уларни бир шахсдан иккинчи шахсга ўтишини таъминлаш ва бу жараёнда ҳуқуқий томондан тўғри расмийлаштириш фаолияти билан шуғулланадиган нима дейилади?

- А) инвестиция институтлари;
- Б) Институционал муассасалар;
- В) *депозитарийлар;
- Г) Суғурта компаниялари.

9. Қўйидагилардан қайси бири инвестиция фонди бўлмайди?

- А) Банклар, нобюджет фондлар;
- Б) Банклар, суғурта компаниялари;
- В) очик ва ёпик инвестиция фондлари;
- Г) *А, Б;

10. Қимматли қоғозларни ўз номидан ва ҳисобидан сотиб олувчи жисмоний ёки юридик шахс нима дейилади?

- А) эмитент;
- Б) инвестиция институт;
- В) холдинг компаниялари;
- Г) *дилер, инвесторлар;

7-масала.

«Миконд» АЖ и/ч ҳажми 400 млн.сўм, кейинги йилда режалаштирилаётган ич ҳажми 480 млн.сўм. Қўйидаги бухгалтерия баланси мавжуд:

Актив	Сумма млн.сўм	Пассив	Сумма млн.сўм
Асосий воситалар	40	Устав капитал	40
Хом ашё	60	Резерв фонд	10
Ҳисоб рақамда	20	Махсус фонд	4
		Ўзоқ муддатли кредитлар	26
		Қисқа муддатли кредитлар	40
Жами	120	Жами	120

Қўшимча молиялаштиришга эҳтиёжни аниқланг (агарда тақсимланмаган фойдани ҳар хил фондларга йўналтирган бўлсак). Дивиденд ҳажми 40%, и/ч ҳажми 4,3%.

Ечими

Актив	Сумма млн.сўм	ҳисоби	Кейинги йил учун прогноз баланс млн.сўм
Асосий воситалар	40		
Хом ашё	60		
Ҳисоб рақамда	20		
Жами	120		

Пассив	Сумма млн.сўм	ҳисоби	Кейинги йил учун прогноз баланс млн.сўм
Устав капитал	40		
Резерв фонд	10		
Махсус фонд	4		
Ўзоқ муддатли кредитлар	26		
Қисқа муддатли кредитлар	40		
Жами	120		

1. Капитализацияланган фойда ўсишини (КФЎ) аниқланг млн.сўм

КФЎ = ФМхРСД (1-ДМ)

ФМ-фойда маржаси

РСД-режал.сотиш даражаси

ДМ-дивиденд меъёри

2. Капитализацияланган фойдани аниқланг млн.сўм

3. Қўшимча молиялаштириш эҳтиёжини аниқланг

Тестлар

- 1. Ўзбекистонда «Қиматли қоғозлар бозори тўғрисида» ги Қонун қачон қабул қилинган?**
 - А) *2008 йил 27 июн;
 - Б) 1993 йил 2 сентябр;
 - В) 1994 йил 3 сентябр
 - Г) 1995 йил 4 сентябр
- 2. Қимматли қоғозлар даромад олиш учун сотиб олинади. Уларнинг курси нималарга боғлиқ бўлади?**
 - А) *Даромадга, эмитентга
 - Б) Инвесторга, фоизга
 - В) Инвестиция муассасаларига
 - Г) Даромад, дивидентга
- 3. Қимматли қоғозлар чиқарилишини рўйхатдан ўтказадиган органлар эмиссия проспектидаги маълумотларнинг тўлиқ эканлигига жавобгардирлар, лекин у маълумотларнинг тўғрилиги учун ким жавобгар ҳисобланади.**
 - А) Инвестор;
 - Б) *Эмитент;
 - В) Бухгалтер;
 - Г) Аудитор;
- 4. Қуйидагилардан қайси бири бозорда қимматли қоғозларни эмитент ёки унинг вакили томонидан дастлабки сармоядорга сотилади?**
 - А) Уюшган бозор
 - Б) Биржадан ташқари бозор
 - В) Иккиламчи бозор
 - Г) *Бирламчи бозор
- 5. Қуйидаги фикрлардан қайси бири нотўғри?**
 - А) Биржада қимматли қоғозлар олди-сотдиси фақат воситачилар ёрдамида амалга оширилади
 - Б) Фонд бозорига қимматли қоғозларни етказиб бериш шарт эмас
 - В) *Фонд биржасида қимматли қоғозлар ихтиёрий миқдорда сотилади
 - Г) Фонд биражсида нархла ошқора куйилади
- 6. Эгаси муайян вақт мобайинида ёки муддатсиз тарзда қимматли қоғозларни белгиланган нархда сотиб олиш ҳуқуқини берувчи қимматли қоғоз нима деб аталади?**
 - А) Европа опцион

- Б) *Америка опциони
- В) Опцион Call
- Г) Фьючерс

7. Биржаларда энг юқори бошқарув органи бу-...

- А) Акциядорларнинг умумий йигилиши
- Б) *Биржа кенгаши
- В) Тафтиш хайъати
- Г) Тезкор бошқарув

8. Биржаларда эмитентларнинг қимматли қоғозларини текшириб, котировка қилиб, биржа олди-сотдисиға ким рухсат беради?

- А) Маклериат
- Б) Тафтиш комиссияси
- В) *Котировка комиссияси
- Г) Биржа бошқаруви

9. Молия брокерларидан қимматли қоғозарни сотиш, харид қилиш учун буюртма олиб, биржа олди-сотдисини ким ташкил этади?

- А) Котировка комиссияси
- Б) *Маклериат
- В) Эксперт комиссияси
- Г) Тафтиш комиссияси

10. Акциядорлардан акциянинг номинал нархидан баландроқ нархда кайтариб сотиб олиш ҳуқуқини берувчи имтиёзли акция тури қандай номланади?

- А) *Чақириб олиш ҳуқуқини берувчи
- Б) Кумульятив
- В) Ордерли
- Г) Ретректив

8-вазиятли масала.

Очиқ акциядорлик жамиятнинг акциядорлик капиталини кўтаришга доир унинг таркиби қўйидагича эди: жамиятда 100 акционер, улар 1000 акциялар эгаси ҳисобланади. А акциядор 260 та акция яъни устав капиталнинг 26%ига, Б акциядор 530 та акция яъни устав капиталнинг 53%ига, В акциядор 110 акция, яъни устав капиталнинг 11%ига, қолган 97 акциядорлар 100та акцияга, яъни устав капиталнинг 10%ига эгадир.

Жамият С стратегик инвесторни жалб қилмоқчи, компаниянинг 25% акциясига эга булиб, маълум қарорларини чеклаб қуймоқчи. Жамият 350та акция чиқаради ва уларни ёпиқ йўл билан жойлаштиради. Ушбу акцияларни С инвестор сотиб олади.

Муҳокама учун саволлар:

1. Акциядор жамиятнинг устав капитали ўсгандан сўнг ўзгарган таркиби қандай булади? (жамиятнинг ҳар бир акцияси эгаларини ва миноритар акциядорлари улушини фоизда курсатинг)?
2. Устав капиталидаги ўзгаришлар акциядорлар ҳуқуқига қандай қилди? (ҳар бир акциядорнинг ва миноритар акциядорлар гуруҳининг ҳолатини таърифланг)?

9-вазиятли масала.

Компанияда 100 акциядор мавжуд. А Акциядор 10 % оддий акцияларининг эгаси ва у компаниядан навбатдан ташқари акциядорлар йиғилишини ўтказишни талаб қилмоқда. Унинг асосий талаби директорлар кенгаши фаолиятини тухтатиш ва янгисини сайлашдир.

Саволлар:

1. А акциядор Директорлар кенгашига аъзоларни тавсия этиш ҳуқуқига эгами?
2. Бошқа акциядорлар Директорлар кенгашига аъзоларни тавсия этиш ҳуқуқига эгами?
3. Сизнинг таклифларингиз қандай?

Тестлар

- 1. Эгасининг исми-шарифи ёзилган банк сертификати қандай номланади?**
 - А) Ремитент
 - Б) Индоссамент
 - В) *Цессия
 - Г) Преферанц
- 2. Хосилавий кимматли коғозлар келишувларида нарх ва фойда хавф хатарини суғурта қилиш шаклларида бири қандай номланади?**
 - А) Инжиниринг
 - Б) Факторинг
 - В) *Хежиринг
 - Г) Франчайзинг
- 3. Инвесторлар томонидан кимматли коғозлар портфелидаги хилма-хилликни узгартириш, кенгайтириш қандай номланади?**
 - А) Конверсия
 - Б) Котировка
 - В) Индексация
 - Г) *Диверсификация

- 4. Юкни ташишга қабул килинганлиги ва ташувчининг юкни олувчига етказиш мажбуриятини тасдиқловчи ҳужжат қандай номланади?**
- А) Форвард битими
 - Б) *Коносамент
 - В) Индоссамент
 - Г) Опцион Stelage
- 5. Инвестиция кредитлари узок муддатли қимматли қоғозлар билан бирга қандай бозорда олди- сотди қилинади?**
- А) Пул бозорида
 - Б) Сармоя бозорида
 - В) Кредит бозорида
 - Г) *Капитал бозорида
- 6. Агар қимматли қоғозлар эгасининг мулки бўлса у ҳолда даромадлар қандай усулларда олиниши мумкин?**
- А) Ўзгармас фоизли тўлов усули
 - Б) Поғонали фоизли тўлов усули
 - В) Ўзгарувчан фоизли тўлов усули
 - Г) *Дивидент усулида тўлов
- 7. Акцияга эгалик қилиш ва уни бошқа шахсга бериш ҳуқуқи нуқтаи назардан қандай бўлади?**
- А) Имтиёзли акция
 - Б) Номи ёзилган
 - В) *Номи ёзилган ва оқ акция
 - Г) Оқ акция
- 8. Қимматли қоғозларга таълуқли бўлмаган хусусиятларни аниқланг:**
- А) номинал қийматга эга бўлган пулли ҳужжат;
 - Б) дивидент ёки фоиздар кўринишида даромад келтирувчи пулли ҳужжат;
 - В) эмиссия қилувчи сотиб олувчи ўртасидаги мулкый муносабатни билдирувчи пулли ҳужжат;
 - Г) *қимматли қоғозларни баҳолаб бўмайди.
- 9. Қимматли қоғозларни дисконт баҳо билан сотиб олиниши деганда унинг (яъни, қимматли қоғозларнинг):**
- А) номинал баҳосида сотиб олишни тушунилади;

- Б) *номинал баҳосидан паст нархда чегирма қиймат асосида сотиб олишни тушунилади;
- В) номинал баҳосидан юқори нархда сотиб олишни тушунилади;
- Г) бозор нархида сотиб олишни тушунилади;

10. Қимматли қоғозларнинг диверсификацияси деганда:

- А) *инвесторлар томнидан қимматли қоғозлар портфелидаги хилма-хилликни ўзгартириши ва кенгайтириши тушунилади;
- Б) битта компания томонидан чиқарилган бир турдаги қимматли қоғознинг иккинчи турдаги қимматли қоғозга алмашилиши тушунилади;
- В) инвесторлар томонидан қимматли қоғозлар портфелини бир хиллаштириш ва торайтириш тушунилади;
- Г) ишончли, даромадлиқ келишув воситасини инвесторлар томонидан жамғарилган маблағларни хилма-хил турларига тақсимлаш йўли;

10-вазиятли масала.

Директорлар кенгаши самарали ишлашига шароит яратиш учун директорлар кўмитаси шаклланди, унда директор кенгашида куриладиган масалаларнинг ечими бўйича тавсия ва таклифлар берилади (масалан корпорация Корпоратив кодекс бўйича).

Компаниянинг корпоратив хулқ атворни баҳолаш натижасида “Камолот” рейтинг агентлиги хулосада «Фотон» корпорациясининг ушбу ҳолатини қўйидагича баҳолади: «Директорлар кенгаши кўмитасининг мавжуд эмаслиги, айниқса, аудит кўмитасини ташкил этилмаганлиги салбий ҳолат деб баҳоланади.

Ушбу хулосадан келиб чиққан ҳолда компанияда директорлар кенгаши томонидан директорлар кўмитаси ташкил этишга қарор қилинди.

“Аудиторлик кўмитасини шакллантириш ҳақидаги” йўриқномани ишлаб чиқиш вазифасини тафтиш комиссиясига топширилди. Жамият уставида ҳам, “Директорлар кенгаши ҳақида”ги йўриқномада ҳам директорлар кўмитасини шакллантириш масаласи куриб ўтилмаган. “Фотон” акциядорлик жамиятининг директорлар кенгаши аъзолари сони 7 тани ташкил этади.

Саволлар:

1. Акциядорлик жамияти директорлар кенгаши директорлар кўмитасини шакллантириш учун қандай ҳаракат қилиши керак?
2. Директорлар кенгашининг директорлар кўмитасини шакллантириш бўйича қабул қилган қарори туғри ва нотуғрилигини муҳокама қилинг.

Тестлар

1. Қимматли қоғозлар курси деганда:

- А) *уларни сотиш ва сотиб олиш нархи тушунилади;
- Б) сотувчи билан сотиб олувчи нархи ўртасидаги фарқи тушунилади;

- В) қимматли қоғозларда ёзилган пул суммаси тушунилади;
- Г) қимматли қоғозларни бозор нархи тушунилади;

2. Рендит, яъни қимматли қоғоз даромадлигининг нисбий кўрсаткичи:

- А) дивиденд миқдорининг қимматли қоғозни сотиб олувчи учун маъқул даромадга бўлган нисбатига тенг ($d:h$);
- Б) *дивиденд миқдорининг битта акциянинг нархига бўлган нисбатига тенг ($d:p$);
- В) қимматли қоғозни сотиб олчи учун маъқул даромадини дивиденд миқдorigа бўлган нисбатига тенг ($h:d$);
- Г) қимматли қоғозни сотиб олувчи учун маъқул даромадни дивиденд миқдorigа нисбати ($d:h$);

3. Ликвидли қимматли қоғозлар деганда:

- А) *тезлик билан эгасига ҳеч қандай йўқотишларсиз пулга айланиш қобилиятига эга бўлган қимматли қоғозлар тушунилади.
- Б) белгиланган наминалига қараб албатта тўлов учун қабул қилинадиган қимматли қоғозлар тушунилади;
- В) секинлик билан қимматли қоғозлар орқали пулга айланиш қобилиятига эга бўлган қимматли қоғозлар тушунилади;
- Г) номинал қийматига эътибор бермай тўлов учун қабул қилинадиган қимматли қоғозлар тушунилади;

4. Трансферт деганда:

- А) ўтказма вексель тушунилади;
- Б) *номи ёзилган қимматли қоғозларга эгалик ҳуқуқини бошқа бировга бериш тушунилади;
- В) бирор-бир турдаги қимматли қоғозни тавсифловчи кўрсаткичлар мажмуаси тушунилади;
- Г) оддий вексел тушунилади;

5. Қимматли қоғозлар реквизи́тлари деганда:

- А) фонд биржасида қайд қилинган қимматли қоғозлар мажмуаси тушунилади;
- Б) нобиржавий бозорда қайд қилинган қимматли қоғозлар мажмуаси тушунилади;
- В) *бирор бир турдаги қимматли қоғозни тавсифловчи кўрсаткичлар мажмуаси тушунилади;
- Г) қимматли қоғозлар ҳақидаги маълумотлар тушунилади;

6. Дивиденд-бу:

- А) бир шахс томонидан иккинчисига ёзиб берилган қарз мажбуриятини ифодаловчи қимматли қоғознинг бир тури;
- Б) *акциядан олиндиған даромад;
- В) эмитентнинг қарздорлиги ва бу қарз учун фоиз тўлаш зарурлиги ҳақида гувоҳлик берувчи қимматли қоғоз;
- Г) облигациядан олиндиған даромад;

7. Акциядорлик жамияти дивиденди (акция эгаларига) қайси кўринишда тўлай олишга ҳақли?

- А) бошқа акциянер жамияти акцияси билан;
- Б) маҳсулот билан;
- В) акциянер ҳисоб счётига пул ўтказиш билан;
- Г) *ўзининг акцияси ёки нақдавлат молиявий ресурслари муомаласи пул билан;

8. Қайси акцияларга дивиденд тўланади?

- А) акциядор кўлидаги акцияларга;
- Б) муомилага чиқарилган ва жамият балансида қайд қилинган барча акцияларга;
- В) акциянерларга таълуқли бўлган, аммо муомилага чиқарилмаган, жамият балансида қайд қилинган барча акцияларга;
- Г) акциялар жамиятини умумий мажлисидан 1 ой олдин реестрга киритилган акциядорлар учун;

9. Акция курси қийматининг номинал қийматидан ошиб кетиш, яъни ижобий бўлиши;

- А) дизажио деб юритилади;
- Б) преференциал деб юритилади;
- В) *ажио (лаж) деб юритилади;
- Г) десфференцион деб юритилади;

10. Оддий акция шундай акцияки, унга тегадиган дивиденд;

- А) *фойдага қараб хар-хил бўлади;
- Б) олдиндан белгиланган қатъий фоизларда берилади;
- В) мажбуран тўланади;
- Г) фойдага қараб бир хил бўлади;

11-вазиятли масала.

Акциядорлар йиғилиш умумий қонун буйича, агарда ижроия органини шаклантириш директорлар кенгаши вазифасига кирмаса, унда хоҳлаган ҳоатда бош директорнинг фаолиятини тухташ ҳақида қарор қабул қилинди дейлик.

“Фотон” очик акциядорлик жамияти 1 октябр куни акциядорларнинг умумий йиғилишида бош директор Исаев В.А.нинг ваколатини тўхтатиш ҳақида қарор қабул қилди ва ушбу лавозимга Кудратова К.М.ни тайинлади.

5 октябр куни овоз бериш ва санок комиссияси натижаларига асосан баённома тузилди ва имзоланди. Шу куннинг ўзида Кудратова К.М.га хизмат хонаси, техник воситалар ва ўз вазифасини бажариш учун керакли дастгоҳлар берилди.

8 октябр куни Кудратова К.М. билан меҳнат шартномаси тузилди ва уни бош директр лавозимига бириктириш буйруғи 10 октябр куни имзоланди.

Саволлар:

1. Қайси муддатдан бошлаб Кудратова К.М хужжатларга имзо қуйиш, буйруқ чиқариш, шартнома тузиш ваколати берилди, Исаев В.А. қайси муддатда ўз ваколатини йўқотди?

2. Агарда директорлар кенгаши раиси Кудратова К.М. нинг меҳнат шартномасини имзоламаса, қандай ҳуқуқий ҳолатлар юзага келади?

3. Кудратова К.М.нинг ишга кириши ва Исаев В.А.нинг ишдан кетиши буйича буйруқларни ким имзолайди?

Тестлар

1. Қуйида қайд этилган акция турларининг қайси бири имтиёзли акцияларга таалуқли эмас:

- А) чақириб олиш ҳуқуқини берувчи акциялар;
- Б) кумулятив акциялар;
- В) ретректив акциялар;
- Г) *корхона фойдасига қараб дивиденди ўзгарувчи акциялар.

2. Қайд этилган акциялар - бу:

- А) фақат нобиржавий қимматли қоғозлар бозорида муомалада бўлувчи акциялардир;
- Б) жамғарма биржасига муомала учун рухсат берилган акциялардир;
- В) *муомалага чиқарилган ва акционерлар қўлидаги акциялардир;
- Г) компаниялар тасарруфидаги акциялардир;

3. Қайд этилмаган акциялар – бу:

- А) *фақат нобиржавий қимматли қоғозлар бозорида муомилада бўлувчи акциялардир;
- Б) компаниялар тасарруфидаги акциялардир;
- В) муомалага чиқарилган ва акционерлар қўлидаги акциялардир;
- Г) жамғарма биржасига муомала учун рухсат берилган акциялардир;

4. Акциядорлик жамияти акциядорлар қўлидаги акцияларни 1/4 нисбат билан пропорционал равишда йириклаштиришга қарор қилди. Қиймати бир хил 100 та акцияга эга бўлган шахснинг акцияси неча дона янги акция билан алмаштирилади?

- А) 400 та акция билан алмаштирилади;
- Б) 250 та акция билан алмаштирилади;
- В) *25 та акция билан алмаштирилади;
- Г) 100 та акция билан алмаштирилади;

5. Облигация – бу:

- А) ўз қийматига нисбатан қатъий белгиланган фоиз шаклида даромад келтиручи қимматли қоғоздир;
- Б) *эмитентнинг қисқа муддатли қарз мажбуриятидур;
- В) ўз эгасига дивиденд олиш ҳуқуқини берувчи қимматли қоғоздир;
- Г) улуш муносабатини ифодаловчи қимматли қоғоздир;

6. Қуйидаги таърифлардан қайси бири облигация хусусиятларига таълуқли эмас?

- А) корхона ва ташкилотлар қўлидаги бўш пул маблағларини тўплаш мақсадида чиқарилади;
- Б) жорий йилдаги бюджет камомadini қоплаш мақсадида чиқарилади;
- В) акционерлик жамияти фаолиятини молиялаштириш учун қўшимча маблағни (сармоя) вужудга келтириш мақсадида чиқарилади;
- Г) *корхонага дастлабки капитал тўплаш учун чиқарилади;

7. Облигацияга тегишли хусусият:

- А) ўз эгасига мазкур акционер жамиятига аъзо бўлиб кириш ҳуқуқини беради;
- Б) *уни сотиб олган инвестор эмитентнинг кредиторига айланади;
- В) жамият фойда олмай қолган холларда, унинг эгаси дивиденд ололмай қолиши мумкин;
- Г) акционерлик жамияти умумий йиғилишида овоз бериш ҳуқуқини беради;

8. Қуйидаги ташкилотларнинг қайси бири облигацияларни чиқаришга ҳақли:

- А) республика ҳукумати;
- Б) вилоят ҳақимиятлари;
- В) корхона ва ташкилотлар;
- Г) *барчаси тўғри.

9. Депозит сертификатлари – бу:

- А) омонат кўйилгани тўғрисидаги эмитент гувоҳномасидир;
- Б) нақт пул кўринишидаги банк сертификатларидир;
- В) *эмитентнинг махсус депо ҳисоб рақамларида махсус ёзувлар кўринишида яъни қоғозсиз кўринишидаги банк сертификатларидир;
- Г) депозитдаги маблағларнинг ишлатиш ҳуқуқи;

10. Вексел – бу:

- А) дивиденд ёки фоизлар кўринишида даромад келтирувчи пулли ҳужжат;
- Б) ўз қийматига нисбатан қатъий белгиланган фоиз шаклида даромад келтирувчи қимматли қоғоз;
- В) *муайян суммадаги қарзни белгиланган муддатда тўлаш мажбурияти қатъий юкланган, қонун билан тадиқланган ҳолатда тўлдирилиб расмийлаштирилган қарздорлик тилхатидир;
- Г) эмиссион қимматли қоғозларнинг махсус тури;

Фанга доир видео маърузалар, видео роликлар

https://www.youtube.com/watch?v=a_29Mli3B90 - AP-112-RU –
Конкурентоспособность предприятия

<https://www.youtube.com/watch?v=feDtBfYSZ6Y> - Оценка
конкурентоспособности

<https://www.youtube.com/watch?v=c8vBacm8CrQ> - Конкурентоспособность
предприятия

<https://www.youtube.com/watch?v=KhP8VpdScqs> - Пути повышения
конкурентоспособности фирм, организаций и предприятий.

<https://www.youtube.com/watch?v=y9iE2hH7pEs> - Обоснование стратегии
повышения конкурентоспособности продукции. ХНЭУ им. С. Кузнеця

https://www.youtube.com/watch?v=mYF2_FBCvXw - The Five Competitive
Forces That Shape Strategy

<https://www.youtube.com/watch?v=29FNaoxv6jI> - Group 5 A Note on
Microeconomic for Firm Competitiveness

<https://www.youtube.com/watch?v=6ag6W9kdX50> - Competitiveness Analysis
and Development Strategies for 33 Indonesian

<https://www.youtube.com/watch?v=HJAjLXqXg18> - Developing A Good Business
Competitive Analysis

V. БИТИРУВ ИШИ УЧУН МАВЗУЛАР

“Корпоратив тузилмаларда рақобатбардошлигини баҳолаш” фанидан битирув иши учун қуйидаги мавзулар тавсия этилади:

1. Корхоналарни рақобатбардошлигини баҳолаш механизми
2. Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтаришда корхоналарнинг молиявий ҳисоботларни ташкил қилиш ва юритишнинг ҳуқуқий-меъёрий асослари.
3. Корхона молиявий ҳисоботлардан фойдаланувчилар ва уларнинг манфаатлари.
4. Корхоналар фаолиятини таҳлил қилишнинг моҳияти ва зарурияти.
5. Хўжалик фаолиятини таҳлил этиш тизими ва услублари.
6. Корхоналар фаолиятини таҳлил этишнинг асосий шакллари.
7. Молиявий таҳлилнинг асосий усуллари.
8. Пул оқимлари тушунчаси ва унинг аҳамияти.
9. Ишлаб чиқариш харажатларининг моҳияти, таркиби ва элементлари
10. Ички ва ташқи, доимий ва ўзгарувчи харажатлар.
11. Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларининг таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисидаги Низом.
14. Маҳсулот таннархи тўғрисида тушунча ва таннарх турлари.
12. Маҳсулот таннархини ҳисоблаш тартиби
13. Иқтисодиётда баҳолаш тизими, уларнинг турлари, хусусиятлари ва вазифалари.
14. Маҳсулотларга (ишларга, хизматларга) баҳо белгилашга таъсир этувчи омиллар таҳлили.
15. Баҳо белгилаш тартиби, усуллари ва босқичлари.
16. Корхонанинг мақсадга мувофиқ баҳо сиёсатини ишлаб чиқиш.
17. Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтаришда корхоналар харажатларни бошқаришнинг концепциялари.
18. Харажатлар тушунчаси ва уларнинг турлари. Харажатлар гуруҳланиши.
19. Ўзгарувчан ва доимий харажатлари
20. Корхонанинг капитали тушунчаси, унинг моҳияти ва таркиби
21. Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтаришда корхона капиталининг доиравий айланиши босқичлари ва уларнинг хусусиятлари
22. Корхона капиталини шаклланиш тамойиллари.
23. Капитал таркиби: ўз маблағлари ва қарзга жалб этилган капитал.
24. Капитал қиймати ва уни баҳолаш тамойиллари.
25. Молиявий леверажнинг моҳияти уни ҳисоблаш усуллари.
26. Корхонанинг ўз маблағлари ва уларнинг ҳосил бўлиш манбалари
27. Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида активларни бошқариш

VI. КЕЙСЛАР БАНКИ

1–масала. 1 ой ичида қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишловчи корхонага нок ва олма керак бўлади. Берилган давр ичида ҳар бир маҳсулот бўйича қуйидагиларни аниқланг:

- а) харид қилинаётган маҳсулотларнинг оптимал вазнини
- б) буюртмаларнинг оптимал сонини
- в) захираларни сақлашга бўлган оптимал ўзгарувчан ҳаражатларни
- г) ўзгарувчан бўйича оптимал вариант ва бутун партия ойнинг 1-чи кунда сотиб олинган вариант ўртасидаги фарқни.

Берилган:

-1 ой ичидаги эҳтиёж (т). Нок-9, Олма-82;

-маҳсулот партиясига буюртма нархи (сўм) Нок-190, Олма-110;

- 1 ой ичида бир бирлик товарни сақлаш харажатлари (сўм) Нок-130, Олма-80.

Ечими:

а) Харид қилинаётган маҳсулотларнинг оптимал вазнини қуйидаги формула ёрдамида топамиз.

$$B_o = \frac{\sqrt{2 \cdot C_3 \cdot \mathcal{E}}}{X} \quad (8.7)$$

бу ерда: C_3 - товар партиясига буюртма қиймати (сўм).

\mathcal{E} – ой давомида эҳтиёж (т)

X – бир бирлик товарни бир ой давомида сақлаш харажатлари.

(1) формулага берилганларни қўйиб қуйидагига эга бўламиз

(Нок):

$$B_1 = \frac{\sqrt{2 \cdot 19 \cdot 9}}{13} = 5 \text{ тонна}$$

(Олма):

$$B_2 = \frac{\sqrt{2 \cdot 11 \cdot 82}}{8} = 15 \text{ тонна}$$

б) Бир ой давомида буюртмаларнинг оптимал сонини қуйидаги формуладан топишимиз мумкин:

$$C = \frac{\sqrt{\mathcal{E} \cdot X}}{2 \cdot K_3} \quad (8.8)$$

(Нок):

$$C_1 = \frac{\sqrt{9 \cdot 13}}{2 \cdot 19} = 2 \text{ буюртма}$$

(Олма):

$$C_2 = \frac{\sqrt{82 \cdot 8}}{2 \cdot 11} = 5 \text{ буюртма}$$

в) Бир ой давомида зазираларни сақлашга бўлган оптимал ўзгарувчан харажатларни қуйидаги формуладан топамиз:

$$X_0 = \sqrt{2 \cdot \mathcal{E} \cdot X \cdot K_3} \quad (8.9)$$

(Нок): $X_{01} = \sqrt{2 \cdot 9 \cdot 13 \cdot 19} = 66,68$ сўм

(Олма): $X_{02} = \sqrt{2 \cdot 82 \cdot 8 \cdot 11} = 120,13$ сўм

г) Ўзгарувчан харажатлар бўйича оптимал вариант ва харид ойнинг 1чи кунда бўлган вариант орасидаги фарқ қуйидаги ҳисобланади:

$$\Phi = \frac{X \cdot \mathcal{E}}{2 + K_3 - X_0} \quad (8.10)$$

(Нок): $\Phi_1 = \frac{13 \cdot 9}{2 + 19 - 66,68} = 10,82$ сўм

(Олма): $\Phi_2 = \frac{8 \cdot 82}{2 + 11 - 120,13} = 218,87$ сўм

Мустакил ечиш учун масалалар

VII. ГЛОССАРИЙ

Бир-бирининг ўрнини босадиган товарлар — ўзининг белгиланган вазифаси, қўлланилиши, сифат ва техник хусусиятлари, нархи ҳамда бошқа параметрлари бўйича таққосланиши мумкин бўлган шундай товарларки, уларни олувчи истеъмол қилиш чоғида бир товарни бошқасига ҳақиқатан ҳам алмаштиради ёки алмаштиришга тайёр бўлади;

Инсофсиз рақобат — хўжалик юритувчи субъектнинг ёки шахслар гуруҳининг иқтисодий фаолиятни амалга оширишда афзалликларга эга бўлишга қаратилган, қонун ҳужжатларига, иш муомаласи одатларига зид бўлган ҳамда бошқа хўжалик юритувчи субъектларга (рақобатчиларга) зарар етказадиган ёки зарар етказиши мумкин бўлган ёхуд уларнинг ишчанлик обрўсига путур етказадиган ёки путур етказиши мумкин бўлган ҳаракатлари;

Иқтисодий концентрация — хўжалик юритувчи субъектнинг ёки шахслар гуруҳининг устунлигига олиб келадиган, товар ёки молия бозоридаги рақобатнинг ҳолатига таъсир кўрсатадиган битимлар тузиш ва (ёки) бошқа ҳаракатларни содир этиш;

Иқтисодий фаолиятни мувофиқлаштириш — хўжалик юритувчи субъектлар ҳаракатларини бундай хўжалик юритувчи субъектлардан бирортаси билан ҳам бир шахслар гуруҳига кирмайдиган юридик ёки жисмоний шахс билан келишиб олиш;

Камситувчи шартлар (шароитлар) — товар ёки молия бозорига кириш, товарни ишлаб чиқариш, истеъмол қилиш, олиш, реализация қилиш, ўзгача тарзда бошқа шахсга ўтказиш шартлари (шароитлари) бўлиб, улар бошқа тенг шартларда (шароитларда) битта ёки бир нечта хўжалик юритувчи субъектни ўзга хўжалик юритувчи субъект (рақобатчи) билан таққослаганда тенг бўлмаган ҳолатга солиб кўяди;

Келишиб олинган ҳаракатлар — товар ёки молия бозорида икки ёки ундан ортиқ хўжалик юритувчи субъектнинг бозорнинг мазкур иштирокчиларидан ҳар бирининг манфаатларини қаноатлантирадиган ва улардан ҳар бирига олдиндан маълум бўлган, рақобатни чеклашга олиб келадиган ёки олиб келиши мумкин бўлган ҳаракатлари;

Молия бозори — банклар ҳамда бошқа кредит, суғурта ва ўзга молия ташкилотлари томонидан кўрсатиладиган молиявий хизматнинг, шунингдек қимматли қоғозлар бозори профессионал иштирокчилари хизматларининг Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги ёки унинг бир қисмидаги муомала доираси бўлиб, у Ўзбекистон Республикасининг маъмурий-ҳудудий бўлинишига мос келмаслиги мумкин ва мазкур муомала доираси чегараларида бундай хизматни кўрсатиш имконияти мавжуд бўлади;

Нотўғри таққослаш — рақобатчилар ёки бошқа шахслар томонидан тарқатиладиган, товар ёки молия бозорида айрим хўжалик юритувчи

субъектга афзалликлар яратадиган ёхуд хўжалик юритувчи субъектни (рақобатчини) ёки рақобатчи ишлаб чиқарган товарни ёмонловчи ёлғон, ноаниқ ёки бузиб таққослаш;

Рақобат — хўжалик юритувчи субъектларнинг (рақобатчиларнинг) мусобақалашуви бўлиб, бунда уларнинг мустақил ҳаракатлари улардан ҳар бирининг товар ёки молия бозоридаги товар муомаласининг умумий шарт-шароитларига бир томонлама тартибда таъсир кўрсатиш имкониятини истисно этади ёки чеклайди;

Рақобатга қарши ҳаракатлар — рақобат тўғрисидаги қонун ҳужжатларида хўжалик юритувчи субъектлар учун ман этилган ҳаракатлар, шунингдек давлат бошқаруви органлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ҳамда улар мансабдор шахсларининг рақобатни чеклашга қаратилган ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги);

Товар — фаолиятнинг олиш ва реализация қилиш учун мўлжалланган маҳсули, шу жумладан ишлар ва хизматлар;

Товар бозори — товарнинг (шу жумладан бир-бирининг ўрнини босадиган товарнинг) Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги ёки унинг бир қисмидаги муомала доираси бўлиб, у Ўзбекистон Республикасининг маъмурий-ҳудудий бўлинишига мос келмаслиги мумкин ва мазкур муомала доираси чегараларида товарни олиш ёки реализация қилиш имконияти мавжуд бўлади;

Хўжалик юритувчи субъект — товарларни ишлаб чиқариш, олиш ва реализация қилиш фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахс, шу жумладан чет эллик юридик шахс, хўжалик бошқаруви органи, шунингдек якка тартибдаги тадбиркор.

Иқтисодий ночор корхоналар – муайян миқдорда капитал йўқотиш, ишлаб чиқариш майдонларининг қисқариши, ишсизлар сонининг ортиши, рақобатбардош бўлмаган маҳсулот ишлаб чиқарадиган ва бунинг учун катта миқдорда материаллар, хом ашё, ёнилғи, меҳнат ресурслари сарфлайдиган қолоқ, самарасиз корхона.

Иқтисодий ўсиш – реал ялпи ички маҳсулот умумий ҳажмининг ёки аҳоли жон бошига тўғри келадиган реал ялпи ички маҳсулотнинг олдинги йилга нисбатан ўсиши.

Импорт – мамлакат ички бозорларида сотиш учун чет эл молларини, капиталини, технологиясини ва хизматларни олиб келиш. Импорт халқаро меҳнат тақсимоти натижасидир. У вақтни тежашга, иқтисодиёт, аҳоли эҳтиёжини қондириш вазифаларини муваффақият билан ҳал қилишга кўмаклашади.

Бандлик – меҳнатга лаёқатли аҳолининг ижтимоий фойдали меҳнат билан машғул бўлиши; фуқароларнинг шахсий ва ижтимоий эҳтиёжларини

қондириш билан боғлиқ бўлган ва қонунга зид келмайдиган, меҳнат даромади берадиган фаолияти.

Банк активлари – банкларнинг асосий фаолиятини амалга оширишда фойдаланувчи турли моддий ва молиявий ресурслар мажмуи. Улар асосан банк кредитлари, асосий воситалари, сотиб олган қимматли қоғозлари, инвестициялари, валюта кўринишида бўлади.

Банк депозитлари – жисмоний ва юридик шахсларнинг банк муассасаларига маълум муддатга ва муддатсиз омонат шаклида қўйилган бўш пул маблағлари.

Банк капиталининг етарлилик даражаси – бу жами капиталнинг рискка тортилган активларга нисбати бўлиб, у халқаро Базель келишувига кўра камида 8% ни ташкил этиши керак.

Банк тизимининг ликвидлиги – банкнинг ўз мажбуриятларини вақтида ва сўзсиз бажара олиш имконияти.

Банклар ликвидлиги – банклар активларининг қисқа муддат ичида пулга айланиш қобилияти. Ликвидлик банк мажбуриятларини бажариш ва активлар ўсишини молиялаш билан биргаликда депозитлар ва қарз маблағлари даражасининг пасайишини самарали бошқаришни ҳам билдиради.

Банк-молия тизимининг барқарорлиги – банкларнинг ва бошқа молия муассасаларининг ўз мажбуриятлари юзасидан талабларга тўла жавоб бера олиши. Бу ликвидлилик, капиталнинг етарлилиги, активлар сифати, рентабеллик кўрсаткичлари орқали аниқланади.

Банкрот – хўжалик суди томонидан эътироф этилган, қарздорнинг пул мажбуриятлари бўйича кредиторлар талабларини тўла хажмда қондиришга ёки мажбурий тўловлар бўйича ўз мажбуриятини бажаришга қодир эмаслиги.

Барқарорлик – нарса ва ходисаларнинг амал қилиши ва ривожланишдаги ўзига хос муайянлик ҳолати.

Бизнес – фойда олишга қаратилган (эҳтиёж ва муҳтожликни қондириш натижасида) тадбиркорлик фаолиятини англатади.

Бозор конъюнктураси – муайян вақт мобайнида товарлар бозорининг ҳолатини тавсифловчи вақтинчалик иқтисодий вазият бўлиб, қуйидаги белгилар орқали аниқланади: ички ва ташқи савдодаги ўзгаришлар; ишлаб чиқариш ва қурилиш динамикаси; товар захиралари ҳаракати; нархлар динамикаси ва бошқалар.

Бюджет дефицити – бюджет харажатларининг бюджет даромадларидан ошиб кетиши натижасида вужудга келган тақчиллик.

Виждон эркинлиги – фуқароларнинг ҳар қандай динга эътиқод қилиши ёки ҳеч қандай динга эътиқод қилмаслик ҳуқуқи ҳисобланади.

Глобал молиявий-иқтисодий бозор – жаҳон мамлакатлари ўртасидаги молиявий-иқтисодий алоқаларни ягона хўжалик тарзида амал қилишига асосланган муносабатлар.

Давлат бюджети – давлат даромадлари ва сарфларининг молиявий режаси.

Даромад солиғи – фуқароларни бир йил давомидаги ялпи даромадидан олинadиган мажбурий тўлов (солиқ).

Даромад солиғи ставкалари – аҳоли даромадларидан табақалаштирилган ҳолда олинadиган солиқларнинг фоизлардаги даражалари.

Дастур кадрлар тайёрлаш миллий моделини рўёбга чиқаришни, ҳар томонлама камол топган, жамиятда турмушга мослашган, таълим ва касб-ҳунар дастурларни онгли равишда танлаш ва кейинчалик пухта ўзлаштириш учун ижтимоий-сиёсий, ҳуқуқий, психологик-педагогик ва бошқа тарздаги шароитларни яратишни жамият, давлат ва оила олдида ўз жавобгарлигини ҳис этадиган фуқароларни тарбиялашни назарда тутди.

Демократик онг – кишиларнинг озодлик, эркинлик, ижтимоий адолат, фикрлар хилма-хиллиги, ошкоралик ва мулоҳазалар эркинлиги ҳақидаги ҳис-туйғулари, қарашлари, ғоялари, назарияларнинг мажмуидир. Демократик онг ҳам янги ҳодиса, аммо чуқур тарихий илдизларга эга. Халқнинг озодлик, эркинлик, адолат, ошкоралик, мулоҳазаларининг хилма-хиллиги ҳақидаги ўзига хос интилишлари, қарашлари удумлари асосида бундай онгнинг тарихий заминлари бор.

Дефляция – инфляция даврида муомаладаги қоғоз пулни камайтириш. Давлат томонидан муомаладаги пул миқдорини камайтиришга қаратилган молия ва пул - кредит тадбирларини қўллаш орқали амалга оширилади.

Диверсификация – (лотинчадан *diversus*- ҳар хил ва *facere*-қилмоқ, бажармоқ) – ишлаб чиқаришнинг самарадорлигини ошириш, маҳсулот ва хизматларни сотиш бозорларини кенгайтириш мақсадида тармоқ ва корхоналар фаолият соҳаларини кенгайтириш, маҳсулот ва хизматлар ассортиментларини кўпайтириш.

Диверсификация стратегияси – корхона фаолиятини мавжуд маҳсулотлар ва бозорлар турини кенгайтириш орқали ривожланиш стратегиясидир. Диверсификация стратегияси корхоналарнинг ишлаб чиқариш ва тижорат фаолиятини ривожлантиришнинг энг етакчи замонавий тенденциялардан бири ҳисобланиб, у орқали корхоналарни бозор шароитида вужудга келадиган турли қалтисликларга бўлган рақобатбардошлигини оширади. Диверсификация стратегияси – корхоналарда янги маҳсулотлар линияларини ишга тушириш, қўшма корхоналар тузиш, бошқа корхоналарни сотиб олиш ва бошқа турли услубларда амалга ошириши мумкин.

Дивиденд – акционерлик жамияти соф фойдасидан акция эгаларига тўланадиган қисми бўлиб, у акционерларга нақд пул ёки акциялар билан тўланади.

Жаҳон бозори конъюктураси - жаҳон товар бозорларидаги сотиш шарти, ушбу бозорлардаги талаб, таклиф, нархлар даражаси, уларнинг ўзгариш тенденциялари.

Жорий конъюктура – муайян даврда товарларга бўлган талаб ва таклифнинг таркиби, динамикасини шакллантирувчи иқтисодий шароит ва омиллар мажмуи. Жорий конъюктура айни даврдаги миллий ва жаҳон иқтисодиётининг у ёки бу омилларидан таркиб топган вақтинчалик вазиятни ифодалайди.

Ижтимоий адолат – жамият барқарор ва тўлақонли ривожланиши учун ўта зарур омилдир. У биринчидан, шахс, жамият, давлат алоқадорлигида тенглик ва ўзаро ҳамкорликни тақозо этади. Иккинчидан, мазкур тамойил шахснинг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий ва ҳуқуқий неъматлардан баҳраманд бўлишда тенг ҳуқуқли бўлишини таъминлашга қаратилган мезонлар ва кафолатларнинг мавжудлигини билдиради. Ижтимоий адолатни таъминлаш ҳар бир ҳуқуқий давлатнинг асосий вазифаларидан биридир.

Ижтимоий соҳа объектлари – аҳолининг муносиб турмуш шароити ва фаровонлигини таъминлашга хизмат қилувчи соҳа ва тармоқлар мажмуи. Булар қаторига уй-жой фондлари, соғлиқни сақлаш, маориф, спорт, маданият муассасалари ва бошқаларни киритиш мумкин.

Ижтимоий фикр – аҳолининг муайян гуруҳлари, қатлами, табақаларининг воқеликдаги турли ходиса ва ҳаракатларга нисбатан баҳоловчи муносабатидир. Бундай баҳо маъқуллаш, қоралаш ёки бетараф позицияда намоён бўлиши мумкин.

Ижтимоий ҳамкорлик – хилма-хил фикр ва қарашларга эга бўлган, турли миллат, ирқ ва динга мансуб шахс ва гуруҳларнинг умумий мақсад йўлидаги ҳамжиҳатлиги.

Иқтисодиётнинг рақобатбардошлиги – мамлакат иқтисодиётининг халқаро савдода иштирок этиш, жаҳон бозоридаги ўз ўрни ва мавқеини сақлаб қолиш ва кенгайтира олиш, жаҳон талабларига жавоб берадиган маҳсулотлар ишлаб чиқара олиш лаёқати бўлиб, қуйидагилар орқали белгиланади: мамлакатдаги ишлаб чиқаришнинг техник-иқтисодий даражаси, ишлаб чиқариш харажатлари миқдори, ишлаб чиқарилаётган товарлар сифати, инфратузилманинг ривожланганлик даражаси, мутлақ ва нисбий устунликларнинг мавжудлиги.

Иқтисодиётнинг реал сектори – иқтисодиётнинг бевосита моддий неъматлар ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатиш билан боғлиқ соҳаси

бўлиб, у ўз ичига саноат, қишлоқ хўжалиги, қурилиш, транспорт, алоқа тармоқларини олади.

Инвентаризация – корхоналар, фирмалар, ташкилотларда нақд мулк ва товарларни рўйхатдан ўтказиш; натура ҳолидаги бойликларнинг мавжудлиги ёки ҳолатини, маблағларни мунтазам текшириб туриш, шунингдек, уларнинг моддий бойликларни ҳисобга олиш қайдномаларига мувофиқлигини аниқлаш мақсадларида даврий қайта ҳисобга олиш.

Инвестицион кредитлар – ишлаб чиқаришни кенгайтириш, техник ва технологик жиҳатдан янгилаш, модернизациялаш ва реконструкция қилиш, янги бино ва иншоотларни қуриш учун зарур бўлган воситалар ҳамда қимматли қоғозларни сотиб олиш мақсадида олинган узоқ муддатли кредитлар.

Инвестицион лойиҳа дастури - Ўзбекистон Республикасида қабул қилинган қонунчилик андозаларига мувофиқ ишлаб чиқилган зарурий ҳужжатларни ҳисобга олган ҳолда капитал қўйилмалар ҳажми ва амалга ошириш муддатининг мақсадга мувофиқлигини асословчи ва инвестицияларни (бизнес-режа) амалга ошириш бўйича амалий фаолият дастури.

Инвестицион сиёсат – савдо менежменти умумий стратегиясининг бир қисми бўлиб, корхонани ривожлантириш учун активларни кенгайтиришнинг энг самарали йўллари тиклашни назарда тутади.

Инвестицион солиқ кредити – солиқ мажбурияти бўйича тўлаш муддатини ўзгартириш имконияти берилади, агарда солиқ тўловчида белгиланган тартибдаги асос бўлса, у ҳолда солиқ тўловларини камайтирилган ҳолда маълум бир вақт ичида босқичма – босқич тўлаш мумкин бўлади.

Инвестицион ҳамкорлик - халқаро иқтисодий муносабатларнинг бир кўриниши бўлиб, ресурсларни рационал тақсимлаш, халқаро меҳнат тақсимоотида иштирок этиш натижасидаги устунликларидан фойдаланиш орқали давлат томонидан иқтисодиётда нисбатан юқори натижаларга эришиш, технологик ишлаб чиқариш тузилмасини янгилаш кабиларни мақсад қилган.

Инвестиция – бу иқтисодий самара (фойда, даромад) олиш ёки ижобий ижтимоий натижага эришиш учун сарфланадиган пул маблағлари, банкларга қўйилган омонатлар, пайлар, қимматли қоғозлар (акция, облигациялар), технологиялар, машиналар асбоб-ускуналар, лицензиялар ва самара берадиган бошқа ҳар қандай бойликлардир.

Инвестиция дастури – ишлаб чиқаришни ривожлантириш мақсадида мамлакат ёки чет элларда иқтисодиётнинг турли тармоқларига узоқ муддатли капитал киритиш учун ишлаб чиқилган дастур.

Инвестиция комплекси - инвестиция фаолиятини таъминловчи ташкилотлар, корхоналар ва фирмалар мажмуаси.

Инвестиция мухити – инвестициялар жозибадорлиги ҳамда хавф-хатар даражасини белгилаб берувчи ижтимоий-иқтисодий, молиявий ва сиёсий омиллар мажмуи.

Инвестиция фаолияти - инвестиция мақсадларини амалга ошириш билан боғлиқ фаолият. Инвестиция комплекси ташкилотлари орқали амалга оширилади.

Инвестиция фаолияти иштирокчилари - буюртмачилар, пудратчилар, етказиб берувчилар, банклар, суғурта компаниялари, лойиҳаловчилар, воситачилар, илмий-маслаҳат фирмалари, ўз мамлакатига қонунчиликка кўра инвестициявий мулк эгалари (тасарруфчилари) ёки буюртмалардан фойдаланувчи сифатида катнаша олувчи хорижий ташкилотларни киритиш мумкин.

Инвесторлар - хусусий ва қарзга олинган мулкӣ ва интеллектуал қийматларни сарфлаш ҳақида қарор қабул қилувчи инвестиция фаолияти субъектлари. Инвесторлар объектлар ва инвестиция натижаларига эгалик қилиш, фойдаланиш ва тасарруф қилиш ҳуқуқига эга бўлади. Инвесторлар кредиторлар ва харидорлар ролини бажаришлари, шунингдек, инвестиция фаолиятининг бошқа иштирокчилари функцияларини бажаришлари мумкин. Одатда инвесторлар капитал кўйилмалар сарфланадиган соҳаларни аниқлайдилар, контракт ва шартномаларнинг шартларини ишлаб чиқадилар ва инвестиция актининг бошқа томонлари билан - контрактор, ҳукумат органлари, пировард маҳсулот ишлаб чиқарувчилар ва шу маҳсулотнинг истеъмолчилари билан ҳисоб-китобларни амалга оширадилар.

Инқирозга қарши мўлжалланган чоралар дастури – Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан 2009-2012 йилларга мўлжалланиб инқирозга қарши ишлаб чиқилган чоралар дастури бўлиб, мазкур дастурда талабни рағбатлантиришга йўналтирилган бир қатор молиявий имтиёзлар ва барқарор иқтисодий ўсиш суръатларини таъминловчи чора-табдирлар мажмуи ўз аксини топган.

Инновацион технологиялар – иқтисодиётга янгиликларни татбиқ этиш босқичларида қўлланилувчи усул ва воситалар мажмуи бўлиб, ўз ичига жорий этиш, тренинг, консалтинг, трансферт, аудит, инжиниринг каби турларини олади.

Инновация жараёни - янгилик ғоясини ривожлантиришдан унинг пировард истеъмолчи томонидан истеъмол қилинишигача бўлган мантиқий изчилликда ҳаракатланувчи жараён. Бу янгиликнинг илмий-техник, ишлаб чиқариш-иқтисодий ва ижтимоий-ташкилий салоҳиятини яратиш, ривожлантириш ва ундан фойдаланиш жараёнидир. Инновация жараёнининг

қуйидаги босқичлари мавжуд - янгиликни яратиш, уни ўзлаштириш, тарқатиш ва такомиллаштириш.

Инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари – инсонга бекамукўст яшаш имкониятларини берувчи иқтисодий, ижтимоий, маданий ва сиёсий соҳаларда ўзининг имконият ва талабларини амалга оширишни таъминловчи ҳуқуқий мақом. Инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқ ҳамда эркинликларига риоя этиш Ўзбекистон Республикаси Конституциявий тузумининг асосидир.

Инсон омили – амалга оширилаётган барча ислохотларнинг бош йўналиши ва самарадорлигининг пировард натижасини белгилаб берувчи асосий тамойил. Инсон омили таркибан икки муҳим жихатни ўз ичига олади. Биринчи жихат Ўзбекистонда жами ижтимоий тузилма, таълим ва соғлиқни сақлаш, нафақа билан таъминлаш тизимини, аҳолини экологик ва бошқа хавф-хатардан ҳимоя қилишдан иборат. Давлатнинг доимий эътиборини ўзида ифодалайди. Иккинчи жихат эса ялпи ижтимоий тараққиёт жараёнларида шахснинг ўз иштироки, бунёдкорлиги, яратиш завқи, саъй-ҳаракатлари ва шижоатини ифодаланишини назарда тутди.

Инсон ҳуқуқлари – кишиларнинг яшаш ва фаоллашиб бориши учун уларга берилган ҳуқуқлардир.

Институционал сиёсат - давлат томонидан мулкчилик, меҳнат, молиявий, ижтимоий ва бошқа соҳаларда янги иқтисодий институтларни шакллантириш, эскиларини йўқотиш, мавжудларини трансформациялаш бўйича амалга оширадиган чора-тадбирлар, ҳатти-ҳаракатлар.

Интермодаль марказ – юк ташишлар бўйича халқаро коммуникация ва логистика маркази.

Интернет хизматлари - интернет тармоғи абонентларига амалий баённомалар томонидан тақдим этилувчи функционал имкониятлар мажмуи: электрон почта, файлларни қабул қилиш ва узатиш, веб-ҳужжатларни ўқиш, воқеий вақтдаги мулоқот (чат), терминал орқали эркин фойдаланиш, тармоқда ҳужжатларни сақлаш ва ишлаш ва ҳ.к.

Инфляция – пул муомаласи қонунларининг бузилиши натижасида миллий валютанинг қадрсизланиши, нархларнинг ўсиши.

Инфляция даражаси – маълум вақт ичида (ой, йил) нархлар даражасининг фоиздаги ўзгариши.

Инфратузилма – товар ишлаб чиқариш шартларини таъминловчи ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш тармоқлари комплекси: йўллар, алоқа, транспорт, маориф, соғлиқни сақлаш.

Ипотека – банкнинг гаров хат, кўчмас мулк гарови асосида муайян муддатга ссуда бериши.

Ипотека кредити - жойларда тасдиқланган намунавий лойиҳалар бўйича якка тартибдаги уй-жой қурилишига барпо этиладиган уй-жой гарови остида бериладиган узоқ муддатли кредит. Ипотека кредитлари тижорат банклари томонидан қайтаришлик, тўловлилик, таъминланганлик ва муддатлилик шартларида берилади.

Истеъмол – ижтимоий ишлаб чиқариш жараёнининг охириги фазаси, ижтимоий маҳсулотдан аҳолини иқтисодий талабларини қондириш жараёни.

Истеъмол кредити – марказий банк томонидан барқарорлик даврида қўлланиладиган пул сиёсати дастаги. У банклар ва бошқа махсус кредит институтлари томонидан аҳолининг узоқ муддатли истеъмол товарларини сотиб олиш учун бериладиган кредит.

Истеъмол товарлари – инсон эҳтиёжини қондиришга мўлжалланган истеъмол буюмларининг товар шакли; пулга сотиб олиб, истеъмол этиладиган моддий маҳсулотлар ва ҳар хил хизматлар.

Иш билан банд бўлган жами аҳоли – ишчи кучи (иқтисодий фаол аҳоли)нинг ижтимоий ишлаб чиқаришда банд бўлган қисми.

Ишлаб чиқариш – маълум даврда алоҳида хўжалик юритувчи субъектлар тармоқлар ва иқтисодий секторлар томонидан ишлаб чиқарилган товар ва хизматлар қиймати.

Ишлаб чиқариш инфратузилмаси – ишлаб чиқаришнинг ривожланиши учун ташқи шарт-шароитларни таъминловчи тармоқлар мажмуи бўлиб, ўз ичига темир ва автомобиль йўллари, электр, газ ва сув таъминоти, алоқа коммуникациялари, омбор хўжалиги ва бошқаларни олади.

Ишлаб чиқаришни модернизациялаш – ишлаб чиқаришни замонавий технологиялар билан жиҳозлаш, уни маънавий жиҳатдан янгилаш, таркибий жиҳатдан техник ва технологик қайта тузиш каби чора-тадбирларни ўз ичига олувчи жараён. Ишлаб чиқаришни модернизациялашнинг асосий йўналиш ва воситалари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади: корхоналардан эскирган асбоб-ускуналарни чиқариб; замонавий техника ва технологиялар билан алмаштириш; маҳаллий ресурслар асосида ишлаб чиқаришга инновацион технологияларни жорий этиш; ишлаб чиқарилаётган маҳсулот ассортиментини кенгайтириш; ишлаб чиқариш харажатларини пасайтириш ва ресурсларни тежаш; сифатни бошқариш ва сертификатлаш тизимини жорий этиш; чиқитсиз ва экологик тоза технологияларни жорий этиш ва бошқалар.

Ишсизлик – иқтисодий жиҳатдан актив (фаол) аҳолининг бир қисми ўз кучини қўллай олмай «ортиқча» бўлиб, меҳнат захираси армияси бўлиб қолиш ҳодисаси.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастури – «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни 1997 йил 29 августда қабул қилинган. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури «Таълим

тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни қоидаларига мувофиқ ҳолда тайёрланган бўлиб, миллий тажрибанинг таҳлили ва таълим тизимининг жаҳон миқёсидаги ютуқлари асосида тайёрланган ҳамда юксак умумий ва касб-хунар маданиятига, ижодий ва ижтимоий фаолликка, ижтимоий-сиёсий ҳаётда мустақил равишда мўлжални тўғри ола билиш маҳоратига эга бўлган, истиқбол вазифаларини илгари суриш ва ҳал этишга қодир кадрларнинг янги авлодини шакллантиришга йўналтирилган.

Капитал қурилиш - янги қурилиш, корхоналарни кенгайтириш, реконструкция қилиш, замонавийлаштириш ва техника билан қайта жиҳозлаш, асосий воситаларни мукамал таъмирлаш, шу жумладан лойиҳа-қидирув ишларини бажариш.

Капитал қўйилмалар - қувватларни такрор ишлаб чиқариш, ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш объектларини қуришга қаратилган ресурслар ва жами ижтимоий меҳнатнинг қийматини акс эттирувчи иқтисодий категория. Давлат томонидан (давлат буюртмаси), турли мулкчилик шаклларидаги корхоналар, ташкилотлар, банклар ҳамда хусусий шахслар томонидан ажратиладиган пул маблағлари капитал қўйилмаларнинг манбалари бўлиши мумкин. Капитал қўйилмалар янги корхоналар қуришга ёки амалдаги корхоналарни қайта таъмирлашга йўналтирилиши мумкин.

Капитал таъмирлаш – асосий воситаларни йирик кўламда буткул деталлари, қисмларини алмаштириш билан боғлиқ қайта таъмирлаш тушунилади.

Капитал харажатлар - асосий капиталга киритиладиган маблағлар ва захираларнинг ўсиши.

Касаначилик – йирик саноат корхоналари билан тузилган шартнома асосида уй шароитида маҳсулот ишлаб чиқариш ёки хизмат кўрсатиш.

«Катта йигирмалик» – 20 та йирик мамлакатлар гуруҳи бўлиб, унга жаҳондаги энг бой мамлакатлар ва йирик ривожланаётган давлатлар киради ва улар хиссасига жаҳон ялпи ички маҳсулотининг 90 фоиз улуши тўғри келади.

Кичик бизнес субъектлари – корхона кўлами, ишлаб чиқариш ҳажми, ишловчилар сони, молиявий маблағлари миқдори ва бошқалар жиҳатидан имкониятлари чекланган ишлаб чиқарувчи субъектлар. Республикамизда саноат ишлаб чиқаришнинг айрим тармоқларида (масалан, енгил ва озиқ-овқат саноати, металлга ишлов бериш ва асбобсозлик саноати ва ҳ.к.) 100 кишигача, айримларида (масалан, машинасозлик, металлургия, ёқилғи-энергетика саноати ва бошқаларда) 50 кишигача, хизмат кўрсатиш соҳасида 25 кишигача ишловчи корхоналар кичик бизнес субъектлари ҳисобланади.

Конъюнктура – бу бозорда маълум бир вақтда юзага келган иқтисодий ҳолатдир (асосан талаб ҳамда таклиф нисбати ва у билан боғлиқ бўлган нархлар даражаси орқали юзага келади).

Кооперация алоқалари – турли соҳа ишлаб чиқариш тармоқларида маълум маҳсулотни тайёрлаш бўйича узоқ муддатли алоқаларни ўрнатиш.

Корхоналарга преференция бериш – миллий иқтисодиётда фаолият кўрсатувчи корхоналарни молиявий қўллаб-қувватлаш мақсадида улар томонидан ишлаб чиқаришга чет элдан олиб кириладиган хомашё ва материаллар, ярим тайёр маҳсулотлар, шунингдек асбоб-ускуналарни олиб киришда бож тўловлари ва бошқа жараёнлар бўйича енгилликлар (имтиёзлар) берилиши.

Корхоналарни техник қайта қуроллантириш – алоҳида ишлаб чиқариш турларини замонавий талабларга асосан янги техника ва технологияларни киритиш, ишлаб чиқариш жараёнларини механизациялаштириш ва автоматлаштириш, эскирган қурилма ва ускуналарни янгилаш ва алмаштириш, ишлаб чиқариш тузилмаси ва ташкил этилишини яхшилаш йўли билан, корхонанинг техник даражасини ошириш бўйича чора-тадбирлар мажмуаси. У ишлаб чиқариш интенсивлигини кучайтириш, ишлаб чиқариш қувватларини ошириш ва ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар сифатини яхшилашга йўналтирилган бўлади.

Корхонанинг инновацион салоҳияти – корхонанинг янгиликларни жорий қилиш ёрдамида бозор шароитларида фаолиятнинг самарадорлигини ошириш мақсадида корхонанинг ўзига хос хусусиятлари билан белгиланадиган ривожланиш қобилияти. Корхонанинг инновацион салоҳиятининг ички инновация жараёнидаги барча босқичларнинг (ижтимоий меҳнат ва ресурсларнинг сарф меъёрлари асосида) бир маромда кечишига имкон беради.

Кредит – жисмоний ва юридик шахсларнинг вақтинчалик бўш маблағларларини муайян тамойиллар асосида қайтариш шarti билан фойдаланишга бериш жараёнида вужудга келган иқтисодий муносабатлар мажмуи.

Кутилаётган инфляция даражаси – мавжуд ижтимоий-иқтисодий ахборотлар, маълумотлар асосида алоҳида шахс ва корхоналар томонидан кутиладиган бўлғуси даврдаги инфляция даражаси.

Кучли давлат – омма фаолиятига асосланган кучли бошқарув тизимига, ривожланган иқтисодиёт, юксак маънавиятга эга бўлган давлат. Бундай давлат мустаҳкам иқтисодий, ҳуқуқий ва маънавий асосга эга бўлади. Унинг қудрати фуқаролар ҳамжиҳатлиги, жамиятдаги дўстлик ва бағрикенглик, ҳар бир фуқаронинг онглилик даражаси, давлат бошқарувидаги фаол иштирокига асосланади.

Қўшимча қиймат солиғи – билвосита солиқ ҳисобланиб, корхона, ташкилот ва бирлашмаларда янги яратилган қўшилган қийматнинг бир қисмини давлат бюджетига мажбуран олишдир. Ишлаб чиқарилган товарларни (ишлар, хизматларни), Ўзбекистон республикаси ҳудудидаги импорт қилинган товарларни (ишлар, хизматларни) ҳамда Ўзбекистон

Республикаси ҳудудида бажарилган (кўрсатилаган) ишларни (хизматларни) реализация қилиш жараёнидаги қўшилган қийматни бир қисмини бюджетга ажратувчилар қўшилган қиймат солиғи тўловчилари ҳисобланади.

Макроиқтисодий кўрсаткичлар – мамлакат яхлит иқтисодиёти даражасидаги ижтимоий-иқтисодий жараён ва ходисаларни ўлчаш ва баҳолаш имкониятини берувчи кўрсаткичлар. Масалан, ялпи ички маҳсулот, миллий даромад, иқтисодий ўсиш, ишсизлик, инфляция даражаси ва бошқалар.

Меҳнат бозори – меҳнатга қобилиятли аҳолининг иш билан банд бўлган ва банд бўлмаган қисмлари ва иш берувчилар ўртасидаги муносабатларни ҳамда уларнинг шахсий манфаатларини ҳисобга олувчи шартномалар асосида ишчи кучи харид қилиш - сотишни амалга оширувчи, шунингдек, унга бўлган талаб ва таклиф ўртасидаги нисбатларни бевосита тартибга солувчи, бозор иқтисодиётининг мураккаб, кўп аспектли, ўсувчи ва очиқ ижтимоий-иқтисодий тизимчасидир.

Меҳнат ҳақи – жорий даврда иш берувчи томонидан ёлланган ходимга бажарган ишлари учун берилган пул ёки натура усулидаги тўловлар бўлиб, улар ҳисобланган суммалар йиғиндисидан ташкил топади ва икки қисмга бўлинади: иш ҳақи ва ижтимоий суғуртага ажратмалар.

Модернизация – объектни такомиллаштириш, яхшилаш, янгилаш, уни янги талаб ва меъёрларга, техник шарт-шароитларга, сифат кўрсаткичларига мослаштириш.

Молия тизими – молиявий муносабатлар ва турли даражада уларга хизмат қилувчи молиявий муассасалар мажмуаси.

Молия-банк тизими – тарихан шаклланган ва белгиланган қонун қоидалар асосида фаолияти юритувчи мамлакатдаги молия-кредит муассасалари мажмуидир.

Молиявий «кўпиклар» – реал қийматга эга бўлмаган пул ва облигациялар ҳажмининг кўпайиши.

Молиявий институтлар – белгиланган қонун-қоидалар доирасида фаолият юритувчи мамлакатдаги молия-кредит ташкилотлари.

Молиявий манбалар – иқтисодиётнинг турли даражасидаги чоратадбирларни амалга ошириш учун тақозо этилувчи молиявий маблағларнинг келиб чиқиш манбалари. Масалан, молиявий манбалар аҳоли ва корхоналарнинг манбалари, давлат бюджети маблағлари, қарзга олинган маблағлар, хорижий инвесторларнинг маблағлари ва бошқа кўринишларда бўлиши мумкин.

Мустақиллик – (арабчадан - тобе эмаслик, ихтиёри ўзидалик, қарам эмаслик) – эркин ва озод равишда, бошқаларнинг раҳбарлигисиз иш юрита билиш. Мустақиллик барча жабҳаларда муносабатларни меъёр-мезонга

солади, ҳар қандай камситиш, тобеликни инкор этади. Мустақиллик – ўзаро ҳурмат, бир-бирларини қадрлаш, миллий ва башарий кадриятларга таяниб иш кўриш, кенг дунёқараш ва эркин тафаккурга таяниб яшаш, фикрлаш, ўз ҳаётини ўзи ташкил этиш имконияти ва амалиётини билдиради.

«Навоий» эркин индустриал-иқтисодий зонаси – жаҳон стандартларига жавоб берадиган ва жаҳон бозорларида талаб қилинадиган маҳсулот ишлаб чиқаришни таъминлайдиган, замонавий юқори технологияли ишлаб чиқаришларни ташкил этиш учун хорижий инвестицияларни, биринчи галда тўғридан-тўғри инвестицияларни жалб этиш бўйича қулай шарт-шароитлар яратиш, шунингдек Навоий вилоятининг саноат салоҳистини, ишлаб чиқариш, транспорт-транзит ва ижтимоий инфратузилмасини ривожлантириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 3 декабрдаги «Навоий вилоятида эркин индустриал-иқтисодий зона ташкил этиш тўғрисида»ги қарори асосида ташкил этилган. «Навоий» эркин индустриал-иқтисодий зона ҳудудида хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг асосий йўналиши – замонавий хорижий юқори унумли асбоб-ускуналар ва техника, технологик линиялар ва модуллар, инновация технологияларини жорий этиш ҳисобига юқори технологияли, жаҳон бозорларида рақобатбардош маҳсулотларни кенг кўламда ишлаб чиқаришдан иборат.

Нарх – товар қийматининг пулдаги ифодаси.

Преференция – иқтисодиётни мақсадга мувофиқ ривожлантириш ва тартибга солишда айрим соҳа ва тармоқлар, корхона ва ишлаб чиқариш турларига нисбатан берилувчи имтиёз, афзаллик ва устуворликлар.

Протекционизм – давлатнинг хориж рақобатидан ички бозорни ҳимоя қилиш сиёсати, мамалакатга олиб келинаётган товарларга юқори божлар белгилайди, айрим товарларни олиб келиш чекланади ёки умуман тақиқланади.

Пудрат – шартнома ёки хўжалик юритишнинг бир тури. Бир томоннинг иккинчи томон талабига кўра белгиланган ишни бажариши тўғрисидаги шартнома.

Пул - кредит сиёсати – давлат томонидан иқтисодий ўсишни таъминлаш мақсадида пул муомаласини ташкил этиш ва барқарорлигини таъминлаш учун амалга ошириладиган барча чора-тадбирлар мажмуи.

Пул – ҳамма товар ва хизматлар айирбошланадиган, умумий эквивалент сифатида фойдаланиладиган, бошқа барча товарлар қийматини ифодаладиган маҳсус товар.

Реконструкция (қайта тиклаш) – фаолият юритаётган корхонани маънавий ва жисмоний эскирган қурилма ва асбоб-ускуналарни ишлаб чиқаришни механизациялаштириш ва автоматлаштириш, технологик

бўғинлар ва ёрдамчи хизматдаги номутаносибликларни йўқотиш йўли билан алмаштириш ёрдамида тўлиқ ёки қисман ўзгартириш. Қайта тиклашда эски цехлар ўрнига янги цехларни қуришга рухсат берилади.

Рентабеллик – корхона фаолиятининг фойдалиқ даражаси. Унинг уч хил кўрсаткичи мавжуд: корхона активлари рентабеллиги, хусусий капитал рентабеллиги ва сотилган маҳсулот рентабеллиги. Бу кўрсаткичларни балансдаги (соф) фойда кўрсаткичини корхона активларининг ўртача йиллик қиймати, муомалага чиқарилган акциялар миқдори, хусусий капитал миқдори ва сотилган маҳсулот таннархига нисбати билан аниқланади.

Солиқ имтиёзи – солиқ тўловчиларнинг айрим тоифаларига қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда солиқ тўлашдан тўлиқ, қисман ва вақтинча озод қилиш шакли.

Солиқ кредити – бюджетга тўланиши лозим бўлган солиқ суммасини маълум муддатга кечиктириш, бўлиб-бўлиб тўлаш ёки солиқни қайтариш шакли.

Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартиби – кичик бизнес субъектларини рағбатлантириш мақсадида қўлланиладиган солиққа тортиш тартиби.

Солиқ ставкаси – солиқларни ҳисоблашда солиқ базасининг ҳар бир бирлиги ҳисобига тўғри келадиган солиқ меъёри.

Солиқ юки – солиқ тўловчиларнинг муайян даврда бюджетга тўланган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғиндисидир. Мамлакат миқёсида муайян даврдаги барча тўланган солиқлар ва йиғимларнинг ялпи ички маҳсулотдаги салмоғи ҳам солиқ юкини ифодалайди.

Солиқ юкини енгиллаштириш – солиқларнинг фоиз ставкалари камайтириш ва имтиёзлар яратиш.

Солиқлар – белгиланган ва муайян миқдорларда ундириладиган, мунтазам, қайтариб берилмайдиган ва беғараз хусусиятга эга бўлган, бюджетга йўналтириладиган мажбурий пул тўловлари тушунилади.

Солиқларни унификация қилиш – солиқ механизмини соддалаштириш мақсадида иқтисодий моҳияти, солиққа тортиш объекти ўхшаш бўлган солиқ турларини бирхиллаштириш.

Талаб – харидор, истеъмолчиларни бозорда муайян товарларни, неъматларни сотиб олиш истаги; бозорга олиб чиқилган ва пул имкониятлари билан таъминланган эҳтиёжлар.

Таннарх – маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш учун кетган барча харажатларнинг қиймати.

Таркибий ўзгаришлар – миллий иқтисодиётнинг самарали ва барқарор таркибий тузилишини таъминлаш мақсадида унинг тармоқ ва соҳаларини изчил равишда ўзгартириб бориш. Таркибий ўзгаришлар ўз ичига

янги тармоқларни барпо этиш, баъзиларини кенгайтириш, айрим самарасиз, истикболга эга бўлмаган тармоқларни қисқартириш каби чора-тадбирларни олади.

Ташқи қарз – мамлакат ҳукумати, молия-кредит ташкилотлари, йирик корхоналарининг бошқа мамлакатлар молия-кредит муассасаларидан қарзга олган молиявий маблағларининг жами ҳажми.

Ташқи нодавлат қарзлар – мамлакатдаги хусусий шахслар (молия муассасалари, корхоналар ва аҳоли) томонидан бошқа мамлакатлар молия-кредит муассасаларидан қарзга олган молиявий маблағларининг жами ҳажми.

Ташқи савдо – бир мамлакатнинг бошқа мамлакатлар билан савдоси.

Ташқи савдо сиёсати – бир мамлакатни бошқа мамлакатлар билан олиб бораётган савдоси (экспорти ва импорти) борасидаги сиёсати. Бунга тенг ҳуқуқлилиқ ва икки томонлама манфаат олиш кўзда тутилади. Экспорт ва импортнинг товар таркиби ва географик ҳажмига асосан олиб борилади.

Телекоммуникацион инфратузилма – компаниянинг телекоммуникацион инфратузилмаси – бу турли ахборотларни: автоматлашган бошқарув тизимлари маълумотлари, электрон хабарлар, интернет-графика, турли файллар ҳамда «овоз» ва видео кўринишидаги ахборотларни узатиш вазифасини ҳал қилувчи ўзаро алоқадор тизимчалар мажмуасидир.

Телекоммуникация – симли, радио, оптик ёки бошқа электромагнит тизимлардан фойдаланиб сигнал, белги, матн, тасвир ва товушларни ёки бошқа кўринишдаги ахборотни узатиш, қабул қилиш ва унга ишлов бериш жараёни. Ахборот-коммуникация технологиялари асосида маълумотларни масофадан узатиш жараёни.

Тижорат банклари – саноат ва савдони қисқа муддатли кредитлар билан таъминлаш, шунингдек хусусий мижозларга турли турдаги банк хизматларини кўрсатишга ихтисослашган банклар.

Турмуш даражаси – аҳолининг зарурий, моддий ва номоддий неъматлар ҳамда хизматлар билан таъминланганлик ҳамда уларни истеъмол қилиш даражаси.

Тўғридан – тўғри инвестициялар – бевосита маҳсулот ишлаб чиқариш ёки хизмат кўрсатиш жараёнини ташкил этиш ёки янада кенгайтириш мақсадида хорижий шериклар томонидан узок муддатли капитал қўйилмалар киритиш. Тўғридан-тўғри инвестициялар инвесторларга мазкур ишлаб чиқариш жараёнлари устидан назорат қилиш имконини беради.

Тўлов баланси – муайян муддат давомида мамлакатнинг чет элларга тўлаган ва худди шу давр мобайнида мамлакатга чет элдан тушган тўловлар суммалари нисбатини тавсифлайди. Тўлов туркумига ташқи қарз, унинг фоизи, четдан олинган товарлар ва хизматлар ҳақи, хорижий инвестициялар,

хорижда дипломатик ишларни, иқтисодий алоқаларни юритиш харажатлари, фуқаролар ва кўшма корхоналарнинг чет элга пул ўтказмалари ва бошқалар киради.

Узоқ муддатли депозитлар – жисмоний ва юридик шахсларнинг тижорат банкларига бир йилдан ортиқ муддатга қўйилган пул кўринишидаги жамғарма ва омонатлар.

Унификация – турли хилдаги маҳсулотлар, деталлар, узеллар ва бошқа қўлланиладиган материаллар ва технологик жараёнларни рационал жиҳатдан бир хиллигини таъминлаш.

Ўзбекистон Республикаси Тикланиш ва тараққиёт фонди – Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги молиявий муассаса бўлиб, фаолиятининг асосий мақсади иқтисодиётнинг етакчи, энг аввало базавий тармоқларини модернизациялаш ва техникавий қайта қуроллантириш бўйича лойиҳаларнинг амалга оширилишини таъминлаш, шунингдек мамлакатни муттасил, барқарор ва мутаносиб равишда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришга эришиш ҳамда самарали таркибий ва инвестициявий сиёсатни амалга оширишдан иборат. Бугунги кунда мазкур фонднинг жамғармаси 3,7 миллиард долларни ташкил этади.

Фермер хўжалиги – ижарага берилган ер участкаларидан фойдаланган ҳолда қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқариши билан шуғулланувчи мустақил хўжалик юритувчи субъект.

«Фитч Рейтингс», «Мудис», «Стандарт энд Пурс» халқаро рейтинг компанияси – фаолияти банклар, молиявий институтлар, инвестиция ва акционерлик компанияларининг кредит лаёқатини ўз вақтида ва аниқ баҳолашга йўналтирилган халқаро рейтинг агентликлари.

Фонд бозори – қимматли қоғозлар ва бошқа молиявий воситаларнинг олди-сотди жараёнлари амалга оширилувчи махсус ташкиллаштирилган бозор.

Халқаро валюта жамғармаси – халқаро савдо ва валюта ҳамкорлигини ривожлантиришга таъсир кўрсатиш мақсадида 1944 йилда ташкил этилган халқаро валюта-молия ташкилоти. Халқаро валюта жамғарамаси – аъзо давлатлар ўртасида валюта-кредит муносабатларини тартибга солиб туриш ва уларга тўлов балансининг камомати билан боғлиқ валютавий қийинчиликлар пайтида чет эл валютасида қисқа ва узоқ муддатли кредитлар бериш йўли билан молиявий ёрдам кўрсатиш учун мўлжалланган ҳукуматлараро ташкилот. ХВЖ ўз амалий фаолиятини 1947 йил 1 мартдан бошлаган.

Халқаро ташкилотлар – уларнинг ҳар бири халқаро сиёсатда ўзларининг фаолият мақсадлари йўналишларига қараб, ер юзи тараққиётида эгаллаб турган мавқеларига қараб, умуман халқаро сиёсий-амалий

муносабатлар жараёнида ҳаракатларга киришадиган бошқа халқаро ташкилотлар тизимидаги мақомларига қараб аҳамият касб этадилар.

Халқаро транзит - хорижий юкларни жўнатиш ва қабул қилиб олиш пунктлари берилган мамлакат ҳудудидан ташқарида бўлиши шартида ташилишидир. Агар товарлар божхона омборига жойлаштирилмасдан ташилса бевосита халқаро транзит, божхона омборидан фойдаланилса – билвосита халқаро транзит ҳисобланади.

Хизмат кўрсатиш соҳаси – ижтимоий ишлаб чиқаришнинг моддий-буюмлашган кўринишга эга бўлмаган истеъмол қийматларини яратишга йўналтирилган соҳалари. У ўз ичига моддий хизматлар кўрсатиш (транспорт, алоқа, савдо, маиший хизмат ва бошқалар) ҳамда номоддий хизматлар кўрсатиш (хуқуқий маслаҳатлар бериш, ўқитиш, малака ошириш ва бошқалар)ни олади.

Шахсий даромад – жисмоний шахсларнинг солиқ тўлагунга қадар даромади.

Шахсни мунтазам камол топтириш – фуқаролик жамияти асосларини барпо этишнинг муҳим шарти ва таркибий қисми. Шахсни ривожлантириш жараёнлари инсоннинг салоҳият ва мақсадларини рўёбга чиқариш борасида нафақат давлат, жамият таъсири, балки шахснинг ўз саъй-ҳаракатларини фаоллаштиришни ҳам тақозо этади.

Экспорт – товарлар, хизматлар, инвестиция, қимматли қоғозлар, технологиялар ва бошқаларни ташқи бозорга чиқариш.

Эмиссия – қоғоз пулларнинг ғазнахонага ёки бошқа давлат молия органлари томонидан муомалага чиқарилиши; барча шаклдаги пул белгиларини муомалага чиқариш.

Эркин индустриал - иқтисодий зона – мамлакат ҳудудининг хорижий мамлакатлар томонидан турли шакллардаги ҳамкорликдаги тадбиркорлик билан шуғулланишлари учун руҳсат этилган қисми. Мазкур зоналарда махсус имтиёзли шарт-шароитлар, жумладан, имтиёзли солиқлар, божхона тўловлари, ижара, виза олиш, валюта айирбошлаш, меҳнатга ёллашнинг қулай тартиблари белгиланган бўлади.

Ягона солиқ тўлови – кичик бизнес субъектларини қўллаб-қувватлаш мақсадида турли солиқ ва йиғимлар ўрнига соддалаштирилган тартибда тўланувчи солиқ тури.

Ялпи ички маҳсулот – мамлакатда бир йил давомида ишлаб чиқарилган жами пировард маҳсулот ва хизматларнинг бозор қиймати.

VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Меъерий-ҳуқуқий ҳужжатлар.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2018 йил 21 сентябрдаги ПФ-5544-сонли Фармони.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 2018 йил 5 июндаги ПҚ-3775-сонли қарори.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. Т.: “Халқ сўзи” 28.12.2018.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ХАРАКАТЛАР СТРАТЕГИЯСИ” Фармони.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълимдан кейинги таълим тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги 2017 йил 16 февралдаги № 4958-сонли Фармони.

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 20 апрелдаги № 2909 -сонли Қарори.

7. Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг “Олий таълим вазирлигининг «Янги ўқув услубий мажмуаларни тайёрлаш бўйича услубий кўрсатмани тавсия этиш тўғрисида»ги 2017 йил 1 мартдаги №107-сонли буйруғи.

8. Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг “Олий таълим вазирлигининг «Олий таълим муассасалари кафедралари Кенгашларини ташкил этиш тўғрисида»ги 2017 йил 13 мартдаги №138-сонли буйруғи.

9. Мирзиёев Ш.М. Демократик ислохотларни изчил давом эттириш халқимиз учун тинч ва осойишта, муносиб ҳаёт даражасини яратиш – барқарор тараққиёт кафолатидир // Халқ сўзи. 2016 йил 2 ноябрь.

10. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови // Халқ сўзи 8 декабрь 2016 йил. Ўзбекистон Республикасининг сайланган Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимидаги маърузаси.

11. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак // Халқ сўзи 15 январ 2017 йил. Ўзбекистон Республикаси

Президенти Шавкат Мирзиёевнинг мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий якунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси.

12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 4 мартдаги “2015-2019 йилларда ишлаб чиқаришни модернизация ва диверсификация қилиш ва таркибий ўзгартиришни таъминлашнинг дастурий чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4707-сонли Фармони. www.lex.uz 4.03.2015

13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 6 мартдаги (ПП-2313) “2015-2019 йилларда инженерлик коммуникация ва йўл транспорт инфратузилмасини ривожлантириш Давлат дастури тўғрисида”ги Қарори. www.lex.uz 6.03.2015

14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 11 февралдаги (ПП-2298) “2015-2019 йилларда тайёр маҳсулотлар бутловчи қисмлар ва материалларни маҳаллийлаштириш Давлат дастури тўғрисида”ги Қарори. Азоев Г.Л. Конкуренция: анализ, стратегия и практика. –М.: Центр экономики и маркетинга, 2010. -287 стр.

15. Ўзбекистон республикасининг “Рақобат тўғрисида” қонуни, 2012 йил 6 январь.

16. Ўзбекистон республикасининг “Акциядорлик жамиятлар ва акциядорларнинг ҳуқуқларини химоя қилиш” туғрисидаги қонуни, 2014 йил 6 май.

II. Махсус адабиётлар

1. Исаев Д.В. Корпоративное управление и стратегический менеджмент информационный аспект. Учебное пособие. – М.: Высшей школы экономики, 2010. – 219 стр.

2. Ўзбекистон республикасининг “Рақобат тўғрисида” қонуни, 2012 йил 6 январь.

3. Ўзбекистон республикасининг “Акциядорлик жамиятлар ва акциядорларнинг ҳуқуқларини химоя қилиш” туғрисидаги қонуни, 2014 йил 6 май.

4. Антонов В.Г. и др. Корпоративное управление. Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 288 стр.

5. Зайнутдинов Ш.Н. Корпоратив бошқарув асослари. Ўқув қўлланма. - Т.: Ўзбекистон, 2008. – 260 б.

6. Ходиев Б.Ю., Беркинов Б.Б. “Корпоратив бошқарув ва рақобатни ривожлантириш” Ўқув қўлланма. -Т.: 2011 й.

7. Ходиев Б.Ю., Карлибаева Р.Х., Акрамова Н.И. Корпоратив бошқарув. Ўқув қўлланма. – ТДИУ, 2010. – 280 бет.

8. Ўзбекистон иқтисодийнинг рақобатбардошлигини ошириш муаммолари: назария ва амалиёт. С.С.Ғуломов таҳрири остида. - Тошкент: Konsauditinform-Nashr, 2006. 440 б.

9. Качалина Л.Н. Конкурентоспособный менеджмент. – М.: Изд-во Эксмо, 2009.

10. Портер М. Международная конкуренция. – М.: Международные отношения, 1993.

11. Каганов В.М. Роль антидемпингового регулирования в современной международной торговле: автореф. к.э.н. – М.: ГОУ ВПО «Государственный университет управления, 2008. – 20 с.

III. Интернет сайтлари

1. www.gov.uz – Ўзбекистон Республикаси Давлат ҳокимияти портали.
2. www.press-service.uz – Ўзбекистон Республикаси Президентининг Матбуот хизмати расмий сайти.
3. www.ziyonet.uz
4. www.edu.uz
5. www.tdiu.uz
6. www.lex.uz
7. www.stat.uz
8. www.mf.uz
9. www.soliq.uz
10. www.infocom.uz - Infocom.uz электрон журнали.
11. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/>
12. <http://learnenglishteens.britishcouncil.org/>
13. Competition Policy International.
<https://www.competitionpolicyinternational.com>
14. International Journal of Business Competition and Growth.
<http://www.inderscience.com>
15. International Journal of Competitiveness. <http://www.inderscience.com>
16. International Journal of Economics and Financial Research.
<http://www.arpgweb.com>
17. Journal Globalization, Competitiveness and Governability.
<http://www.scimagojr.com>
18. Journal of Competitiveness Studies. <http://www.eberly.iup.edu>
19. Journal of Competitiveness. <http://www.cjournal.cz>
20. Journal of Engineering Management and Competitiveness.
<http://www.tfzr.uns.ac.rs>
21. Journal of Financial Economics. <http://www.journals.elsevier.com>
22. Journal of Financial Research. <http://onlinelibrary.wiley.com>
23. Journal of Industry, Competition and Trade. <http://www.springer.com>

24. The Journal of Financial Management, Markets and Institutions.
<http://www.jfmi.univpm.it>

25. Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар. Илмий-электрон журнал.
www.iqtisodiyot.uz

26. Экономическое обозрение. www.cer.uz